

Székely füzetek

1996. JÚNIUS 28.

ÁRA: 100 FORINT

2. SZÁM

Országos Székelytalálkozó

Bátaszék
1996. június 28-30.

Program:

1996. június 28. (péntek)

- 15⁰⁰ óra: Szóttés kiállítás a Művelődési Házban.
Fotó-dokumentációs kiállítás.
A találkozót és a kiállításokat megnyitja:
Dr. Andrásfalvi Bertalan.
Gaál András ditrói festő
kiállításának megnyitása.
A kiállítást megnyitja:
Adorjáni Endre szobrászművész.
- 15³⁰ óra: A bukovinai székelyek egy évszázada:
1896-1996.
Megemlékezés az 1100. évfordulóról.
Előadások a bukovinai székelyek
történetéről. Helyszín: Művelődési Ház.
Előadók: *Szóts Zoltán* (Bonyhád),
Solymár Imre (Bonyhád),
Merk Zsuzsa (Baja),
Rudolf László (Bátaszék).
- 20⁰⁰ óra: Táncház a Sportsarnokban.
Táncoktató: *Szomolenszky Gábor.*
Zene: *Kisbartina.*

1996. június 29. (szombat)

- 10⁰⁰ óra: Emlékmise a bátaszéki
katolikus templomban.
Közreműködik a bátaszéki
katolikus templom kórusa.
Hangverseny *Dr. Németh Kálmán*
emlékére. Fellépnek:
Csátaljai Székely Népdal Kör,
Ferencz Orsolya (Bonyhád),
Illés Teréz (Bátaszék).
- 12⁰⁰ óra: Emléktábla avatás.
Beszédet mond: *Fábián Gergely*
a Székely Szövetség elnöke.

Sebestyén Ádám (1921-1996)

- 13⁰⁰ óra: Közös ebéd az Általános Iskola
ebédlőjében.
- 15⁰⁰ óra: A Sebestyén Ádám-díjak átadása.
A székely hagyományörző
csoportok műsora.
Ünnepi beszédet mond:
Bognár Jenő polgármester.
- 20⁰⁰ óra: Székely bál a Sportsarnokban.
Zene: *Budai együttes* (Tevel).

1996. június 30. (vasárnap)

- 10⁰⁰ óra: Ünnepi képviselő-testületi ülés.
Testvérvárosi dokumentum aláírása
Ditróval.
- 11³⁰ óra: Gaál András ditrói festő
kiállításának megtekintése
a Művelődési Házban.

A rendezvényekre mindenkit szeretettel vár
a Székely Szövetség és Bátaszék Város Önkormányzata!

Tisztelt Rudolf Úr!

Igazán nagyon örültem, hogy a székelyek Völgységben való letelepedésének 50. évfordulójára kortörténeti dokumentumokat dolgozott fel újságjában.

A sértés szándéka nélkül megküldöm a „Székely himnusz” keletkezésére vonatkozó „168 órában” megjelent cikket és kottát.

A „168 óra” című újságban a mellékelt cikk kb. 1990. április végén, május elején jelent meg. (Nem tudom pontosan, mivel én is másolatban kaptam meg!)

Ismeretlenül is kérem, hogy ne sértődjön meg a mellékelt cikkért.

Tisztelettel üdvözlöi:

Kakasd, 1995. július 10.

Illés Ferenc

SZÉKELY HIMNUSZ

SZÉKELY FOHÁSZ

KOVÁTS JÓZSEF és Dr. SZALANTYV ELENER VERSE

Dr. KARL LAJOS

♩ = 48 Ütemgyorsaság
de nem tartós!

Ki vad-ja mer-re,
mer-re vés a vég-sel, Gó-rón-gyó ú tua ut-lét éj-je-ten.
Ve-szed még egy-szer gyó-ma-lem-re ná-pod Csaba királyi,
mál-lag ós-ré-nyen! Ma-rok-nyi sár-kely por-lik, mint a szik-la,
Né-pek har-cá-tól saj-ló-ten-gy-ven S le-jünk az ós, jaj,
rán-sare el-be-rit-ja. Ne hagy-d el Er-délyt, Er-délyt la-te-ven!

Tisztek Szerkesztőség!

Az utóbbi idők Erdélyi vonatkozású eseményei, valamint politikai változásai folytán egyre szélesebb körben válik elterjedté és használatosabbá a „Székely himnusz”. A megjelölt kb. 40 esztendőben viszonylag csak az énekelt nyilvántartások, előadások, rosszalmit vagy éppen szeggyel tilalmazott volt. A kóztadatokban azonban ez idő alatt is terjedt ilyenek élte során - mint ez a példalok szokása - ehető szöveg- és dallam-változatok alakultak ki. Közülük olyanok is, amelyek nem egyeznek a má eredeti szövegével, emberi igazsághalval. A vers eredeti, egyetlen szófaját példalul teljes további szakasokkal toldották meg. Ezért véltük szükségesnek a má hiteles alakjának tisztázását.

A „Székely himnusz” verset Csánády György írta 1921-ben, amelynek utóbb dalant szerzett Mihalik Kálmán. Mivel ez az ének a következő évtizedekben egyre szélesebb körben elterjedt, azt 1940-ben Csánády György a közben elhalt Mihalik Kálmán jogutódával közösen, a Rózsavölgyi és lársá cég gondozásában közreadta. Attól fogva tehát a szerzői jogok nyilvánvalóan megilletik az említett szerzőket, s a jogok a Rózsavölgyi Kiadó Államviszása óta a Szerzői Jogvédő Hivatalnál vannak nyilvántartva, és ennek védelme alatt állnak.

Nagyon éven át sem a szerzők, ill. jogutódok sem a Jogvédő Hivatal nem volt abban a helyzetben, hogy a szövegírás sika felálljon, és a má zene előadását ellenőrizze. Most azonban szükségessé és lehetőséggé látjuk, hogy a saját nyilvántartásához folyamodva hívjuk fel a figyelmet a má hiteles szövegre és dallamra, egyben kérjük a műszoikat, akik ezt éneklék, s c má szöveggel közösetek: vállalnak tartást tiszteltben ezt a hiteles formát, s bocsájék meg cselel a szerzők emlékére, ezmea, erkölcsi állapontját. Csak az alább közölt hiteles másolat szerinti szöveg- és dallamot illeti meg a „Székely himnusz” cím.

Csánády András Budapest XII. Városmegye uca 28/a
Csánády Katalin Budapest XII. Bőszirmenyi út 10/32

SZÉKELY HIMNUSZ

1921-BEN ÍRTA SZÖVEGÉT
CSANÁDY GYÖRGY

ZENÉJÉT
MIHALIK KÁLMÁN

BUDAPEST 1940

Mihalik Kálmán

El vad-ja mer-re, mer-re vés a vég-sel,
mer-re vés a vég-sel, Gó-rón-gyó ú tua ut-lét éj-je-ten.
Ve-szed még egy-szer gyó-ma-lem-re ná-pod Csaba királyi,
mál-lag ós-ré-nyen! Ma-rok-nyi sár-kely por-lik, mint a szik-la,
Né-pek har-cá-tól saj-ló-ten-gy-ven S le-jünk az ós, jaj,
rán-sare el-be-rit-ja. Ne hagy-d el Er-délyt, Er-délyt la-te-ven!

el vad-ja mer-re, mer-re vés a vég-sel,
mer-re vés a vég-sel, Gó-rón-gyó ú tua ut-lét éj-je-ten.
Ve-szed még egy-szer gyó-ma-lem-re ná-pod Csaba királyi,
mál-lag ós-ré-nyen! Ma-rok-nyi sár-kely por-lik, mint a szik-la,
Né-pek har-cá-tól saj-ló-ten-gy-ven S le-jünk az ós, jaj,
rán-sare el-be-rit-ja. Ne hagy-d el Er-délyt, Er-délyt la-te-ven!

Énekeskönyv: 1988 by Csánády György Budapest, Dr. Mihalik Kálmán, Kiadó

Tisztelt Illés Ferenc!

Köszönöm levelét és a mellékelt cikket!

Sértődöttség nincs, ellenkezőleg: nagyon örültem küldeményének!

Mivel az 1994-ben megjelent Székely Kalendáriumban a Csánády-Mihalik szerzőpáros által jegyzett „Székely Himnusz” 1940. évi Rózsavölgyi-féle kiadását közölték — „Csaba király” helyett „Csaba királyfi” jelent meg tévesen! —, érdekesnek gondoltam az ugyanazon évre datált Karl-féle kiadást is bemutatni az olvasóknak.

Be kell vallanom, hogy nem volt tudomásom sem a „168 óra” fenti cikkéről, sem pedig a „Tolnamegyei Újság” 1940. szeptember 28-i írásáról — (*Jordán Krisztián gyűjtése*). Ez utóbbi a következő oldalon olvasható.

Az Ön és az olvasók figyelmébe ajánlom még Dr. Török Pál 50 évvel ezelőtt Kakasdon (!) keltezett levelét, amely szintén tartogathat meglepetést sokak számára.

A kiadvánnyal kapcsolatban ezúttal is szívesen fogadom az észrevételeket, megjegyzéseket, valamint a Domokos Feri bácsiéhoz hasonló családi krónikákat!

Tisztelettel:

Bátaszék, 1996. június 28.

Rudolf László
szerkesztő

A székely himnusz kérdése

Szerkesztő Ú!

Az itteni „Dunántúl” és a fővárosi „Esti Újság”, „Függetlenség” című lapokban megrökönyödve olvastam az úgynevezett „székely himnusz” írói és zeneszerzői szerzősége körül támadt bonyodalmakról. Nyilatkozatok, cáfolatok és ellencáfolatok jelentek meg, sőt az ádáz tusa ott tart immár, hogy szerzőjogi pert is emlegetnek az érdekeltek, önelégült kommentárok kíséretében, mintha valami szenzációs alkotásról lenne szó.

Méltóztassék megengedni, hogy mint született székely és aki a Magyar Katonai Frók Körének és több más irodalmi körnek vagyok tagja és fajtám kitűnő ismerője, a szerzői jog vitáján túl, egyáltalán a „székely himnusz kérdéséhez” — szólhassak hozzá, talán így fejezhetem ki magam, az egész székelység nevében.

Az, hogy egy székely vonatkozású verset ki írt és ki zenésített meg, nevezetesen néhai Kovács József, Szalánty Elemér, Csanády György közül ki az igazi megíró és Karl Lajos, vagy néhai Mihálik Kálmán-e a megzenésítő, — engem s minket székelyeket nem érdekel és a magyar nyilvánosságot sem érdekli. Ellenben le kell szögezmem, hogy annak a közlések szerint verstechnikai szempontból sem szerencsés, befejezéstelen és átlagos tartalmú két versszaknak állítólag „Székely fohász” volt a címe és azt a székely nemzet nem nevezte ki „hymnusává”. Ami pedig a zenéjét illeti, — az egyáltalán nem dicsekedhetik egy himnusz dallamától elvárható imádságos, erőteljes, felemelő és különösen a székely lelkeséget visszatükröző és erőt ragyogó melódiával. Ami egyébként nem jelenti azt, hogy nem himnusz minőségében értékkel nem bír. — Mondhatnám, — tisztelet az érdemes szerzőknek, — egy szóval nem himnuszi — mestermű.

Egy ilyen „művet”, hogy ki nevezhető el „hymnus”-nak, azt mi székelyek is szeretnők tudni, mert akkor bizonyára megtaníthatnók a „hymnus” minőségi használatára. Ha még erdélyi himnuszról lenne szó, — tekintettel Erdély 1848-ig tartó önálló különülésére, — nem csodálkoznánk. Így azonban a székely himnusz emlegetése olyatán hat, mintha a hajdúság, a kunság, az avar származású palócság, vagy éppen Dunántúl himnuszáról beszél-nénk.

A székelyek a legtörzsökösebb, legöntudatosabb, de legérzékenyebb magyarok. Ha ősi demokratikus-nemesi közjogi helyzetük biztosított is számukra egyéni lépéseket a múltban, mégis sohasem jártak külön utakon. Magyarok és mint magyaroknak csak egy himnuszuk volt és van és lesz: „Isten áldd meg a magyart”, „Hazádnak rendületlenül”, „Hiszek egy Istenben”. Ezeket pedig költő-nagyságok írták és zeneszerző-mesterek zenésítették, s tették nemzetünk imádságává.

Ha pedig a székelyeknek mégis himnusza lenne szükségük, nem mennének a szomszédba kölcsönért, sem boros kancsó mellé szülni. Volt. van és lesz elég sok nagy székely költő és zeneszerző, akik pályázat esetén szövegben és dalban egyaránt imádságosat tudnának alkotni!

Ez a mű a közölt szövegével és himnuszt ki nem fejező, inkább egyházi énekre emlékeztető dallamával tehát nem székely himnusz. Ezt az a körülmény sem cáfolja meg, hogy azt az oláh megszállás alatt és most a visszatéréskor néhol énekeltek és hogy egyik helyszíni közvetítéskor „hymnus”-nak mondták be, mikor az felsírt. Ez egy olyan dal, mint más hasonló pl. „Maros vize folyik csendesen”.

Arra kérem tehát Szerkesztő urat, hogy szíveskedjék a nyilvánosság tudomására adni, hogy „székely himnusz” nincs ezidő szerint, amit annak hirdetnek, az csak „székely fohász”, egy székely dal, sem több, sem kevesebb. S az is lesz addig, amíg a székelység összessége ezen nem változtat, s azt el nem fogadja szűkebb nemzeti imájává, illetve, amíg ilyet el nem fogad.

A SZEFE tagjai, mint a székely értelmiség legfiatalabbjai egyébként sem jelennek a székelységet és így annak nevében himnusszal sem léphetnek a nyilvánosság elé, nemzetük szentesítése nélkül.

Még csak annyit, hogy „székely himnusz”-t már nagyon sok avatott kezű székely írt. Legutóbb Csíkszentkirályi Vitos Gerő, mely mint himnusz szövegi és zenéi értelemben is megállja a helyét. (Közölve lett a Székelység 1935. évi 9. számában.) Azonban a székelység ezt sem és egyiket sem fogadta el nemzeti imájának. Pécs.

Dr. vitéz Gyergyó-Alfalvi Gereöffy Géza, őrnagy

(Tolnamegyei Újság, 1940. szeptember 28.)

Domokos család Önéletrajz 1721-től

Elhatároztam, hogy az utókornak és rokonaimnak megörökítem a gyűjtésem és emlékezésem.

A Madéfalvi veszedelem (1764. január 7.) és a környékbeli székelyek végleszámolása után a megmaradt székelyek többsége a Taszla folyó mentén Gyimes felé, a Moldvai fejedelemségbe menekült. A moldvai Gyicha fejedelem szívesen fogadta a menekülőket.

Az én elődeim először Lészpedre és Bogdánfalvára kerültek a csángó magyarokhoz, majd a Bukovina határához közel fekvő Paskán község mellé egy kis faluba. A községnek még ma is van két utcája: 1. Ciss, 2. Cichi.

Az első ismert ősem DOMOKOS TAMÁS 1722. március 5-én született Csíksicszilón és 1791. március 18-án halt meg Csíkszépvízen.

Felesége DÁVID KLÁRA 1731. február 18-án született Csíkszépvízen, s ugyanott halt meg 1793. szeptember 13-án.

Domokos Tamás feleségével, három fiával és egy kislányával indult el Madéfalváról 1764-ben Moldva felé. 18 éven keresztül éltek vándor életüket, amikor elérkezett 1782-83. Bukovinában már hivatalos áttelepítés folyik, Domokos Tamás és felesége mégsem települt át az új házába. Éjnek idején visszazöktek Szépvívre és ma is ott alusszák örök álmukat.

A három fiú azonban áttelepült Bukovinába. ANTAL 1751. február 5-én, József 1754. május 5-én, Ferenc pedig 1756. február 9-én született. Az egyetlen lány Klára nem települt át. Moldvában férjhez ment Ferenc Mihályhoz, s leszármazottjaik még a mai napig is ott élnek. Fe-

renc 1791-ben visszaköltözött Csíkszépvívre és ott nősült meg. Az így szétszóródott testvérek leszármazottai soha nem tartották a rokonságot.

DOMOKOS ANTAL Moldvában nősült meg, feleségül vette KEDVES MARGITOT, aki Csíkszenyében született 1758. május 25-én. Antal feleségével és három kiskorú gyermekével áttelepült az új házába. 1783. szeptember 12-én érkeztek meg Landonfalvára, Hadikfalvától 7 km-re. Hadik születése után 1 évvel költöztek be, s az új Hadikfalván még négy lány született: Apolló, Krisztina, Mari és Brigitta.

Domokos Antal bátyám volt a falu első bírója, egyházi vezetője. 15 évig minden anyakönyvben ő írta alá a bejegyzéseket Antonius Domokos-ként Orbánus Deák tisztelettel. (Az áthozott anyakönyvek a kisdorogi plébánián megtalálhatók.)

Bátyám fiai közül ANTAL 1800-ban már Hadikfalván született és vette ott feleségül KOVÁCS ANNÁT. 11 gyermekük született, köztük nagy-apám ISTVÁN (1837. augusztus 20.). 1857-ben feleségül vette PÁLL ERZSÉBETET. István nagypapa 1909-ben, Erzsébet nagymama 1899-ben halt meg.

Domokos István és Páll Erzsébet gyermekei: Márton, József, Lázár, Gergely, Anna, István, Balázs, FERENC (apám), Boldizsár és Mátyás.

DOMOKOS FERENC 1873. október 1-én született és feleségül vette az 1882. április 5-én született FORRAY MÁRIÁT. Apám 1959-ben halt meg, Kéty községben nyugszik.

Anyám 1945. február 15-én a fronton, Kisbogárdon halt meg és Lajoskomáromban (Fejér megye) lett eltemetve.

Gyermekeik: Lázár, Ambarus, Rózsi, Zénó, Zsuzsa, Piusz, FERENC (én vagyok), Teréz.

Én 1915. december 16-án születtem.

*Domokos Ferenc
Bonyhád, Sándor u. 12.*

Levél Kanadából 1934-ben

1905-ben néhány bukovinai székely a moldovai határon valami lócsempészeti ügybe keveredett. A várható büntetés elől Kanadába szöktek. Ezeket hívták később „pionérek”-nek. Rokonaikat, barátait hívták, menjenek utánuk. A magyarországi hazatelepítés elég vontatottan ment, s ezért rövidesen meg is indult a kivándorlás.

Az istensegítsi születésű László János dévai telepes gazda idős korában, a harmincas években, megírta a bukovinai magyarok történetét. Kézirata sok érdekes adatot tartalmaz. Többek közt megírta az összes „kirajzások”, köztük a kanadai „kirajzás” történetét is. Itt egy anyaggyűjtése során 1934-ben Kanadából hozzá intézett levelet ismertetek, betűhű pontossággal. (A könnyebb olvashatóság kedvéért pótoltuk a hiányzó írásjeleket és betűket. A szerkesztő.)

A levélnek nemcsak ódon zengésű nyelve megkapó, hanem az a belőle kiolvasható lelki folyamat is, mely többé-kevésbé minden kivándorlóban végbemegey.

A levél a következő:

1934 November 18 ik

1 első lap

Barabás Lukács és családjának Bukovinából

Istensegíts községből kivándorolt életének nadjából való leírása.

1911. március 17-én indultunk ki a 12 órai vonattal Istensegítsi állomásról én mind három éves férjes feleségem Molnár Apolló és az egy éves kis András fíjunkval. És még valami 40 velen voltak velünk, de többnyire mind férfiak, Némely közölük nős és személyek még voltak fíjatal, nőtlen alig 18 évesek is, de valamennyiünk tele reményvel indultunk a nagy útra, amely 21 napig tartott. Végre megérkeztünk a kítűzött utolsó állomásra, Kupára. Este 9 óra volt ahogy megállt a vonat. Aszt a kocsit, amelyben mű magyarok voltunk, félre toladták egy vágányra és a vonat tovább ment, mű meg ott maradtunk. Ez azért volt, hogy éjszakára legyen ahol meghálunk. Mivel sem beszélni nem tudtunk, sem aszt nem tudtuk, hogy innét majt merre kell menni, hogy merre vadnak azok az úttörő pionérok, amelyek már öt évvel ezelőt hadták ott szülőföldjüket, akik között volt az én feleségem Eldes Apja Molnár András, aki máma is ott küzködik az étellel 82 éves korrall. Tehát amind ott tanakszunk a vasúti kocsiban, hogy most már hogy is lesz a sorsunk intézve, hát kívülről magyar beszédet hallunk, hogy hol vadtok magyarok bukovinai magyarok. És hát jönnek a kocsiban befele vagy hatan, amelyek között volt a felségem Eldes Apja Molnár András és a fija Gyula is. No osztán meglett az öröm, hogy végre megérkeztünk és azon éjszaka ott maradtunk a vasúti kocsiban, mert el indulni éjel kocsival 16 mért földön nem igen volt tanácsos, mert akkor itt még elég hideg volt éjszakánként és az utak is nagyon rosszak voltak, mivel ezeken az utakon soha nem járt más, min az indián Karavánok. No osztá másnap elindultunk három kocsival egy úton, a többijek megint más úton. Megkezdötöt a küzdelem az étellel. Ahogy megyünk éjszak felé, látunk egy kis házat, de nem is lehetett volna háznak mondani, ha nem mondják, hogy ott is egy farmer lakik. És így értünk 8 órai kocsikázás után a

1934 November 18 ik

1 első lap

Barabás Lukács és családjának Bukovinából kivándorolt életének nadjából való leírása
1911. március 17-én indultunk ki a 12 órai vonattal Istensegítsi állomásról én mind három éves férjes feleségem Molnár Apolló és az egy éves kis András fíjunkval. És még valami 40 velen voltak velünk, de többnyire mind férfiak, Némely közölük nős és személyek még voltak fíjatal, nőtlen alig 18 évesek is, de valamennyiünk tele reményvel indultunk a nagy útra, amely 21 napig tartott. Végre megérkeztünk a kítűzött utolsó állomásra, Kupára. Este 9 óra volt ahogy megállt a vonat. Aszt a kocsit, amelyben mű magyarok voltunk, félre toladták egy vágányra és a vonat tovább ment, mű meg ott maradtunk. Ez azért volt, hogy éjszakára legyen ahol meghálunk. Mivel sem beszélni nem tudtunk, sem aszt nem tudtuk, hogy innét majt merre kell menni, hogy merre vadnak azok az úttörő pionérok, amelyek már öt évvel ezelőt hadták ott szülőföldjüket, akik között volt az én feleségem Eldes Apja Molnár András, aki máma is ott küzködik az étellel 82 éves korrall. Tehát amind ott tanakszunk a vasúti kocsiban, hogy most már hogy is lesz a sorsunk intézve, hát kívülről magyar beszédet hallunk, hogy hol vadtok magyarok bukovinai magyarok. És hát jönnek a kocsiban befele vagy hatan, amelyek között volt a felségem Eldes Apja Molnár András és a fija Gyula is. No osztán meglett az öröm, hogy

Molnár Gyula házához. Neki nár volt építve egy megfelelő két szobás háza. No már csakhogy már végre megérkeztünk. A háziasszony röktön asztalt terített. No asztán az evés végezte után elmentünk a feleségem Apjánál, aki egy mért földre lakott innet és aztán ott is maradtunk egy bizonyos idejig. Másnap fölkelünk reggel, Virágvasárnapja volt. Szeredtem volna elmenni a teplomban, de hová? Aszt mondja Apósom, hogy lesz istentisztelet 3 mért földre innét egy Andrásfalvi háznál, Erős Lajosnál. Hát asztán elmentem a sógorékval, a feleségem otthon marad, mert a hosszú utazás nagyon megtörte volt.

2

Ahogy odaértünk az Erős Lajos háza közeleiben látom, hogy jönnek. Ki lovas fogatval, de többen jöttek ökor szekéren. Hát az ökrök nem járomban vadnak fogva, hanem hám van. Majtnem min a lószerszám és a szájukban is zabola volt, mind a lovaknak és gyeplő száron a szekérről lettek irányítva, hogy merre menjek. Ez olyan különös dolog volt, amit otthon nem ládtam. No osztán összegyűlt olyan sok nép, minha egy kis vásártér lett volna. Minden kocsin három-négy gyerek és a kocsik után 1-2 kutya is volt. No ott osztán találkoztam több földimvel. Kérem, hogy te hol lakol vagy kend bácsi hol lakik. Egyik mondja 4 mért föld keletnek, kettőt délnek, ott az én tanyám. A másik meg nyugotnak egy anynyit, a harmadik meg éjszaknak. Így társalgunk egy üdejig. Ecker mondják, hogy megérkezett a plebános úr is, kezdődik az istentisztelet, be kell menni a házba. Be is mentünk és hát kezdene a pap hozzá, de nincsen kántor. Kérdezi a pap: hát nem tudnák valamelyik a passiót elénekelni? Ecker előáll Dimén Jákob. Aszt mondja a papnak: én úgy hiszem plebános úr, hogy ez az ember tud énekelni és rám mutat. No osztán előhívnak éngemet. Kérdez az öreg Érdújhelyi: hogy tud maga énekelni? Hát én — mondom — énekelni tudok, de nem szoktam előre énekelni. Próbálom csak — aszt mondja. Meg is próbáltam és hát az öreg Fáther meg volt elégedve, mert hát nem volt, aki jobban tudta volna. No osztán istentisztelet után kint a szabad ég alatt összeállnak az emberek egy-egy csoportra, az aszonyok más csoportra. Kezdődik a kölcsönös kérdezősködés, hogy kendnek komám hány hold új törése van vetés alá készen, kezdet-te már vetni, vagy mikor kezd, stb.? Az aszonyok meg kérdezik egymástól: hány kottóst ültetett már tojárásra? Mind a gazdagsági gondokval vadnak elfoglalva. Különösen még akkor egész más világ volt mind máma. Tudják az úgy

volt még ebben az időben ökor szekéren is elmentek a teplomban, de már ma mindenki autón szeretne járni. No elég ebből annyi, hogy én akkor azután megpróbáltam. Én is akartam földet fogni, de már akkor ezen a környéken nem lehetett földet kapni. Már mind föl voltak véve és a magyaroktól nem akartam messzebb menni. Így hát egy évet ot tölöttünk az üsmerősök között, de asztán úgy ládtam jobbnak, hogy meg kell indulni, valamit kell tenni már. Asztán 1912 Márciusban beköltöztünk Regina városában. Ez volt 75 mért földre a Bukovinai magyaroktól és itt asztán megpróbáltuk mű is megélni. Először azzal a szándékval voltunk, hogy egy pár évet itt dolgozunk és gyűjtünk egy kis pénzt és akkor visszamegyünk Bukovinában. De a sors nem úgy akarta éppen már számítgattuk, hogy 1914 karácsonyra már otthon fogunk lenni.

3

De a sors elhozta 1914 Agusztusban kitört a világháború. Akkor itt a városban minden munkát beszüntedtek és még hozzá nekünk mind nem polgárok és ellenséges országból bevándoroltak, csak minden holnapban kellett aztán jelentkezni. És amikor először mentünk jelentkezni mindenkinek kellett legyen 50 dollár kézpénze vagy bankbetétje, mert ha nem volt 50 dollárja, akkor úgy kezelték, min hadifoglyot. Elvidték az erdőkre dolgozni és így tartott egész háború alatt csak. Mégis 1916-ban javult a helyzet, mert megindultak a gyárak hadianyagot készíteni, hogy legyen mivel az emberek millióit pusztítani. A sok búza került a tengerfenékre. Így a farmerok nagyon jó árat kaptak a terményükkért és ők bírtak aratáskor 7-8 dollárt fizetni egy napszámosnak. Így mindenkinek lett pénze. Jómagam is elég szépen kerestem és mindég aszt terveztük, hogy háború eltelik, akkor eladjuk a kis házat és visszamegyünk, mivel még mindég meg volt az Istensegíts községünkben a házunk. És egy kis föld is, de mikor a háborúnak vége lett, akkora megint a sors intézte soraimat. Már akkora nagy változások ledtek, hogy nem volt kedvünk visszamenni. És ami a legnagyobb, a családunk az idősebbje itt végzett iskolát. Ezekvel hát nem ládtuk jónak hazamenni, mert akárhogy is fontolgadtuk a dolgot, csak aszt ládtuk, hogy ebből a szabad országból nem érdemes visszamenni oda, ahol annyira elnyomják a szegény népet. Itt még is megvan az az alkalom, hogy gyermekeink tanulhatnak csekél köldségvel, mégpedig 8 osztált köteles mindenkinek küldeni családját. Iskolában persze angolul tanulnak és azután, ha az a gyereknek meg van a tanulni való képessége, alkalma van mindenkinek. Az én legidősebb fiam András is járt 3 évet magasabb iskolát, tanulta a rövid írást, írógépen írást és az könyvelést. Kapott is munkát azután a vágóhidnál, irodai munkát. Fizetése volt 18 dollár hetenkint. Itt dolgozott 3 évet, azután ott hadta, mert innét, ahol most vagyunk, elmentünk volt nyugotnak 4 évvel ezelőt és a fíjú is ott hadta a munkáját, meg én is. Itt kerestem akkor havonta 130 dollárt. Én is ott hadtam annak a reményében, hogy ott veszek földet és mind a magunk gazdája fogunk dolgozni. Mivel azon a vidéken sokkal rövidebb a tél, mind itt, mert innét van 1800 mért földre, ez nem sikerült. Igaz a tél rövidebb, de éppen akkor, amikor mű odamentünk kezdődött a krízis. A farmer amit megtermel, semmit sem kap érte. Többe kerül a termény, mind amit kap érte. Így hát a fíjam is ott volt velünk, de hogy ládtuk, hogy a földön nem lehet semmit csinálni, beállott a lovas csendörökböz, amit itt úgy neveznek Mantet Pulic. Tehát már elmúlt két éve, hogy ott van.

4

Fizetése 2 dollár napjára és teljes ellátás: koszt és minden ruha. Így hát neki nagyon jól megy sora. 5 évre van föleskítve és azután, ha akar marad tovább és ha nem, akkor otthaghatja. Neki itt is használt az iskola, mert nem kell neki lovat pucolni, sem lovagolni.

Bent dolgozik az irodában és reménye van, hogy földolgozhatja magát. Ami meg a mű helyzetünköt illeti, 4 év után visszajöttünk megint a régi Reginában, ahol a házamot nem adtam volt el. Így hát ha nagy veszteségvel is, de visszajöttünk a régi fészünkben. Igaz, hogy jelenleg nekem nincsen munkám, még megvagyunk valahogy. Enni van hála az Istennek elég. A hús olyan olcsó, hogy csak ingyen nem adják és egyéb sem drága. 100 font búza liszt 2 dollár 25 cent és 50 cent az első rendű nullás liszt. Így hát még túrjuk a helyzetet. Reméljük, hogy talán megfordul ez a helyzet. De hogy mikor és milyen alakban, a jövőben nem ládtunk. Csak reméljük mindég az, ami életi az emberiséget. Aszt látjuk, a jó Isten büntet mindnyájunkat. Kézzelel fokhatóan a jó Isten kezit láthatja jó mindenké, ha el akarja üsmerni az ember. A jó Isten sok csapást mér a népre már az utolsó 5-6 év lefolyása alatt vadnak, nagy szárazságok, sáska pusztítja, amit a szárazság ki nem szárít. gy, hogy Canadának a Déli részén már 6 éve, hogy nincs termés. gy, hogy a farmerok ezrei kénytelenek voltak otthagyni a földet. Sokan a városokon álltak meg, mások meg elhúzódtak éjszaknak. Persze a kormány segíti, mert soknak az összes marhaállományja elpusztult az takarmány és a víz hiány miatt. Ez mint a jó Isten keze, de sajnos a népnek nagy része mégsem az isten kezét látja ebben, hanem szíd mindenké. Szídja a jó Istent, szídja a kormányt és szíd mindenké. Másokban látja a hibát, de magában nem. Mint az Evangeliomban is meg van írva: másnak a szálkát meglátjuk a szemében és nekünk magunknak a gerendát nem látjuk meg. Ez az evangéliomi rész soha nem volt olyan látható, mind máma. Aki belené az emberiség életében, de mind Krisztus mondotta: majt látok és még sem ládtok, hallotok és mégsem hallotok. Ez most teljesülésben kezd lenni, ha az ember foglalkozik azzal, hogy mi megy ma véghez. De nem csak Canadában, de az egész világon. De már ezekről még fogok írni a másik darabon. Most a magam sorsáról írok. Tehát most megint itt vagyunk jelenleg Reginában 9-ad magamval. A legidősebb lányom 20 éves, a legfíjatalabb 21 hónapos, a fíjam az már 24 éves. è most tölünk 2.000 mért földre van. Itt vagyunk, munka nincsen. A legnagyobb lányom az most szolgál 10 dollár havi fizetés mellett. Hogy ez még meddig lesz így aszt senki sem tudná megmondani. Reméljük mindég és csak a családás ér mindég. Még sok volna mit írjak, de az idő rövidege miatt elmarad.

5

Most meg a Bukovinából kivándorolt pionérokról írok, amelyek 1905-1906-1907-ben jöttek többen és egész 1914-ig települtek le Saskaceván államban. Ezek az öreg pionérokból már egy jónéhányan örök álmukat aludják, de utódai még ott művelik a földet. Ezek az első pionérok kaptak az államtól 160 hold földet, ezért kellett nekik letenni 10 dollárt. Ez sem a földért lett adva, hanem csak az iratokat kellett fizetni. És a földtelek ezek voltak, mert a föld a világ teremése óta soha nem volt művelve. Így hát erre a földre kellett építeni valamilyen lakóházat: aki melyent tudott építeni, kinek ahogy ért a pénze, istállót. És három évre ha fölbirt 30 holdat szántani, akkor teljesen ingyen megkapták a földről az örököt. Ezután szabadon rendelkezhetnek földjükvel, eladhatják. Egy szóval aszt csinálnak vele, amit akarnak. Az adó ezekre a földekre egy évre 50 dollártól föl 100 dollárig, amelyre milyen épületek vadnak építve, az szerint van az adó. Igaz, ezek a pionérok jobb része megszenvedett nagyon. Kiment a földre családjával, építettek egy-egy föld burdét és abban laktak, amíg jobb házat tudtak építeni. Soknak nagyon nehezen ment, mert pénze nem volt, így hát ott kellett családját hadja és elmenjen 50-60 mért földet, hogy valami kis munkát kapjon, hogy egy kis pénze legyen, hogy élelmet vegyen a családjá részére a hosszú télre, amely igazán kemény tél, ami itt szok lenni. De azért ezek megedcett bujdosó csángó magyarok. Vagy jobban lehet nekik mondani: Székelyek. Nagyobb

része úgy földolgozta magát, hogy most 2-3 ilyen 160 holdas földje is van. Úgy hogy az ember ha bemegy a tanyájára, úgy néz ki, mind egy kis falu. És marhaállománya is van 10-15 ló, 30-40 darab szarvasmarhája. Disznóból sem szűkölködnek: leölnek egy télen hármat-négyet, kinek milyen nagy a családja. Az is igaz, hogy a Bukovinai székelyek családból sem igen szűkölködünk. Van egy János Ambarus nevezetű, akinek 17 élő gyermeke van. Ezek a Bukovinai Magyarok nagyobb része 3 koloniján vadnak letelepedve. Az elsőnek a neve Székelyföld. Ide települtek az első pionérok. Itt van szép katolikus templom a hitközségnek. A neve szent Anna. A szent Anna templom épült először 1911-ben. Ez a templom 1928 telén leégett volt és az rossz idők akadályai miatt csak 1933-ban sikerült visszaépíteni, de ezen szorgalmas pionérok nem riadtak vissza. Szorgalmas méhekhez hasonlóan gyűjtödték centjeiket, míg sikerült szebb és nagyobb templomot építeni. Ezen a telepen 13 évig Fáther Csáki Benjamin működött, aki Erdélyből jött Canadában. Jelenleg egy Canadában született fíjatal, 1934-ben lett pappá szentelve, magyar szülők gyermeke, név szerint Fáther Vezér Mihály. Ez lát el 3 telepet egy angol pap segítségével.

6

A második telepnek a neve Mária völgy. Itt is van magyar templom, amely szintén 1911-ben épült. Egyik templom a másiktól 10 mért földre van. Azután a harmadik hitközség, amely csak 1933-ban alakult, ennek a templomnak a neve Szent kút. Ez a Székelyföldi telepből lett kiszakítva. Ez a telep 6 mért földre lett építve a Székelyföldtől. Tehát eszt a három telepet szolgálja Vezér Mihály úsztelendő úr. Igaz, hogy magyar katolikus papra még volna szükség, de már a fíjataliságnak mindegy, ha angol pap van is, mert ezek angolul még jobban beszélnek, mind magyarul. Az igaz, hogy a telepeken az Anyanyelvet még sokkal jobban meg tudják őrizni, mind a városokon. Magyar iskola az nincs, csak éppen nyáron az iskola szünet alatt két holnapig a Magyar Szociál nővérek látogatják meg a magyar telepeket. Ezen szürke ruhás nővérek fáradságot nem úsmernek, a legtávolab eső magyar telepeket is meglátogatnak és tanítják a hittant anyanyelven a Bukovinai Magyaroknak. Egy csoportja meg Regina városában vadnak letelepedve. Ezek közül vadnak, akik már 20-22 éve vadnak Reginában. Némelyeknek van saját házuk is. A jobb időkben itt is elég szépen haladtak és gyarapodtak, de az utolsó öt év alatt nagyon nehéz napok vadnak. De nemcsak a magyaroknak, de az összes népnek nagyobb része munka nélkül van. De azért nem éheznek. A kormány gondoskodik róluk rendszeren. Minden két héten kapják a tüketet. Egy házaspár kap két hétre, ha nincsen családja, 7 dollárt. És minden család után kap 10 centet naponta. Eszt csak is élelemre kapják. Ezen kívül a város fizeti a tüzelőt, világlítást. Akinek nincs háza, a házbért is a város fizeti és a ruházatot is ingyen kapják. Így hát vadnak olyan egyének, hogy jobban élnek, mind amikor munka volt. Semmit nem dolgoznak és mégis mindenük van, de megjegyzem, eszt nem pénzüll kapják ki, hanem csak papíron van leírva, hogy mennyi értékig vásárolhatnak a boltokban. Mert ha pénzüll adnak, akkor kerülné olyan is, hogy egy üveg pálinkára is jutna belőle és akkor a család kellene nélkülözjön. Így ami van, elég és a pálinka elmarad. Enélkül meg lehet élni, aszt tartja a kormány. Azért meg aszt is megadják ezeknek, hogy egy héten ingyen tüketet is kapnak elmenni a színházban. Hogy ez meddig megy így, aszt nem tudni, de az utolsó 4 évtől így van. Most meg itt vadnak az öreg pionérokból, akik már 70 éven felülüljek. Ott hadták a tanyájukat, átadták utóduknak és ők beköltöztek a városban. Ha nicsen saját háza, kapnak nyugdíjat a kormánytól 20 dollárt egy holnapra. Így egy öreg pár kap 40 dollárt, ha a 70 évet mindkeuójük betöltötte, és 20 éve él Canadában, min polgárja az országnak. Ezekből van a Bukovinai Magyarokból vagy öt-hat pár. Ezek már nyugdíjas pionérok. Mennek a templomban, az az ők dolguk. De meg is érdemlik, hogy

nyugodjanak a nehéz munka után, amíg élnek. A Reginai Magyar-ságnak is van Magyar templomja, amely 1932-ben épült, Szent István templom. De jelenleg angol templomból jön pap minden vasárnap. Délelőt ketcer van istentisztelet: 9 órakor a gyerekeknek és 11 órakor van a nagymise. Az érsek gondoskodik papról, de a nép kell fizesse a papokat, nem a kormány.

7

Tehát it vadnak az öreg pionérok, az úttörők, akik ember feletti munkát végeztek. Több része letelepedett a földjére pénz nélkül családjával. A legközelebi vasút 15-20 mért földre és mivel a közelben mind ilyen új telepesek voltak, azért gyalog kellett nekik ezen hosszú utat megtenni. Még három napban is belekerült a várost megjárni. Akinek egy kevés pénze volt, hogy ökröket vehetett, az meg az első nyáron hozzáfogott a földet törni. A második évben már volt olyan, akinek már 10 hold vetése volt. Mikor asztán ládták, hogy munkájuk gyümölcse virágzik, az arany kalászi búzát lengeti a szél, még nagyobb kitarással ládtak a munkához. Akinek nem volt pénze, vett ökröket hitelre, mert adtak hitelt a földre 7-8 száz dollárig. És ezután 3 évre, mikor megkapták az örököt, akkor a bank adott nekik 800 dollárt, hogy a más adósságait fizessék ki és eszt a banknak 8-10 évre kellett lefizetni. De ha nem bírta fizetni, ha a kamatot fizette, akkor a bank várt 20 évig is, de azért a mű magyarjaink közt akadt olyan is, hogy egy pár évre visszafizette. De sajnos akadt olyan is, hogy semmire nem tudott menni, vagy rossz gazdálkodás miatt nem tudott zöld ágra vergődni, vagy talán valamely csapás érte. De azért máma senki nem jár ökrök szekéren, már lova van mindenkinek, és van olyan is, amely már géppel dolgozza a földjét és autón járnak. Csakhogy most az utolsó 5-6 év alatt sokat megrontott az árak leromlása. A búza ára volt háború alatt és háború után is 2 dollár buselja. De már 1928-ra leszáll 1 dollárra. De még ez is elég jó volt, de 1932-1933-ra már leszáll, úgyhogy 25-30 centet is alig kaptak a búzájukért. 1934-ben egy kicsit javult, kaptak búzájukért 65-70 centet. Hogy jobban megéricsék, egy busel buza 60 font, az a hazaji kilóban 30 kiló súlyú zabot jelent. Egy busel 30 font, ennek az ára le volt romolva 10-15 centre. Az árpának 7-8 cent buselja, a krumplinak 25 cent zsákja. Ez is javult: 50 és 75 cent zsákja. Ez, amit itt a farmerok termelnek, mert rövid a nyár. Szinte hihetetlen, hogy melyen gyorsan kel a búzának itt megnőni és megérni, de elkészül. Amely búzát Május 20-ikán elvetik, aszt már Augusztus 20-ikán, legtovább 30-ikán már aratják. A búzát Május 20-ikig vetik, ez után már ha vetnek, az már Augusztus vége felé megfagyhat. Több évben korán jön a dér. Most már a földég fekvése, ahol a Bukovinai Magyarok vadnak, dombos vidég. Vadnak kisebb tavak is, az az voltak, de máma sok tó ki van száradva. Az utolsó 5 év alatt erdő is van, de csak nyárfa erdők. Innet szerzik be a téli tüzelőjüket.

8

Építenek istállókat és meg házakot is, de vadnak it Regina körül egész egyenes fekvésű földek. De Regina a Bukovinai magyaroktól 60-70 mért földre van éjszaknak, de búzát termelni a dombos vidékeken sokkal jobb termelni, mert a termés biztosabb ahol egyenes a vidék. A tavasi szelek sok évben nagy károkat tesznek.

Most még egyszer visszatérek az öreg pionérokra. Egy évet magam is ott töltöttem közödtük. Így hát saját tapasztalataim vadnak, amit ládtam és saját magam is részt vedtem ilyen összejövetelen, már amikor én közödtük voltam. A legrégebbi telepes 5 éve volt ezen a vidéken. Hát már akkor volt olyan is, kinek már 1000 busel búzája is termett. Már egy kis jó mulatságra is vágyott az egymást megértő székelyek. Eccer az egyik hívta össze kornáját,

barátaikat, máskor a másik. Persze télen gyakrabban előfordultak. Ilyenkor rendesen szánkóval mennek, viszik az egész családot, dunhákval letakarják és elmennek 5-6 mért földet is egymáshoz. Ilyenkor gondoskodnak, hogy egy kis innivaló is legyen és egy muzsikus is került. Akkor igaz a zenét Molnár Gyula szolgálta és édes Apja Monár András egy saját gyártmányú citerával, mert hát ők voltak akkor a vidéken az első és utolsó zenészek. Az ilyen összejövetelek rendesen másnap délig is eltartottak, csak akkor szánkóztak hazafelé a vendégek, egy időre félre téve minden gondot. Ezek a székely Magyarok ha össze is tűznek valami ügy végett, de szeretik egymást. Különösen mindennyijük legjobban ragaszkodik a saját községéből származotthoz. De azért e három Székely községből vándorolt székely pionérok gyermekei össze vadnak házasodva. Név szerint Istensegíts községből, Hadikfalváról, Andrásfalváról. E három községből vadnak a legtöbben. Fogagy Istenből osak két család van, Józseffalváról csak egy család van ezeken a telepeken. Ezek gyermekei máma is beszélnek az anyanyelvet teljesen hiba nélkül, de angolul is beszélnek, mert angol iskolában jártak. Sajnos, hogy az első években, mikor letelepedtek és mivel iskolák még nem voltak, az első években vadnak, akik nem tanultak meg írni olvasni. De azután a kormány gondoskodott, hogy minden 4 mért földre legyen egy kis iskola egy tanítóval. Így hát máma minden farmer köteles gyermekeit iskolában küldeni 14 éves koráig, vagy amíg a 8 osztályt ki nem járja. És azután, ahogy előbb is írtam, ha tovább akar az a gyerek tanulni, tanulbat amelyiknek kedve van. Különösen amelyek városban laknak. Ezeknek csak a könyveket kell vegyék, de amelyek a farmon vadnak, azoknak többen kerül, mert lakást és kosztot kell nekik fizetni.

9

Barabás Lukácstól

Tisztelt János bátyám! Mivel becses levelét későn kaptam kézhez, amelyet a Molnár Mátyásnak küldött, így hát attól tartok, hogy talán elkéstem ezen levelével, amit nagyon sajnálnék. Mert ha mindent nem is látna jónak az nagy értékű könyvben beletenni, de úgy hiszem, azért vadnak dolgok, amiket itt leírtam, hogy nagyon jó volna, ha el nem késett volna, mert amiket itt leírtam, az mind igaz egy szójjig. És ha több időm lett volna, még több adatokat meg tudtam volna szerezni. De mivel négy évig távol voltunk, a maga levelit csak akkor kaptam meg, az az meg nem is mindjárt, hanem az úton monta a Mátyás. Egy hónapval és azután beállt a tél, nem tudtam kint a telepekről. Amiket nagyon szerettem volna megküldeni fényképeket a magyar templomokról és egynehány pionér család fényképet akartam volna beszerezni. Beszéltem is volt Lőrinc Albertval, hogy szerezzen nekem. Meg is ígérte, de a nagy tél közben jött. Így hát én nem mehettem ki, ő meg a mai napig nem küldött semmit. Így hát esztet vártam már vagy 3 hetet, de már tovább nem várom és mondom, adtól tartok, hogy elkéstem. De már elküldöm, ha kézhez kapná es kellő időben, ott lenne is, arra kérem, legyen szíves ha csak teheti, írjon nekem és írja meg, hogy elkésett-e ezen levelém. És ha el nem késett, tudta-je értékesíteni? Szeretném nagyon tudni, tisztelt János bátyám! Sokat tudnék még írni, ha idő volna, mert ez, amit írtam, csak úgy nadjából írtam le az idő rövidege miatt. Ha itt ledtünk volna akkor, amikor Mátyás a levelet megkapta, akkor másképpen lett volna.

Kedves bátyám! Levelét olvasva igazán szívemben vedtem nagyon, hogy írja ahogy mennyi csapás, mennyi szenvedés jut máma az emberiségnek az egész világon. Egyik helyen több jut, mind a másik helyen, de mindenütt van baj, aszt tudjuk és lássuk. A Jó Isten látogat, büntet sok bűneink miatt. A nép meg van zavarodva, nem érti meg egymást. Az úr Isten evvel büntet. Egyik nemzet a másikat marja, de nem csak nemzet nemzet ellen, de a saját nem-

zetével sem bír meglenni, ahogy annak meg kellene lenni. Ahogy a lapokból lehet olvasni, meg itt Canadában a nép aszt lehet mondani, hogy a legjobban van, mert ahogy előbben is írtam, sok van olyan, amelyet már négy éve hogy a kormány lát el élelemvel és ruhával, tüzelővel, egy szóval mindennel. Ha elfogy a tüzelő, csak jelentük, még is röktön küldik a szenet és fát, élelmet szintén. Úgy van mindennel, nem nélkülöz a nép, csak pénze nincsen.

10

És hogy a nép hozzá van szokva, hogy pénze is legyen, hát így nincsen meglegedve. Sokszor mondom, hogy aki a pénzt kitalálta hogy létezik, talán az követte el a legnagyobb hibát és bűnt, mert a pénzért mindenre képes az emberiség: gyilkol rabol és mindent megtesz, csak pénzhez jusson. És miért? Hiszen a pénzt senki nem eszi meg, és mégis, ez nélkül nem élhet az ember, még ha élhetne is az enélkül.

Tisztelt János bátyám! Hát maguk hogy vadnak? Ahogy levelemből értem, elég rossz helyzetben vadnak. Tele van a világ panaszval.

Tisztelt János bátyám! Ha tehetné, hogy írna levelet, legyen szíves írja meg, hogy Kajtár Istvánék élnek-e és ott vadnak-e valahol Györfi Antújké? Egy szóval a nálunk való bujdosó magyarokról írjon valamit, ha tud. Most meg ami fényképet tudok küldeni. Az egyik az én családomról van. Nem a legjobb, de most másikat nem küldhetek, amelyekben az egész család együtt volna, mert ez az a fíjunk, amelyik most tőlünk 2000 mért földre van. Ez a kép a múlt nyáron lett csinálva és ez a másik a Reginai Római katolikus Magyar templom. Ez, amit küldhetek. Nagyon sajnálom, hogy jobval nem szolgálhatok. Most már valami különös nincs mit írjak. A Mátyásék egészségesek, éppen most született egy kislányuk Decemberben. Most már nekik is 8 élő gyerekük van. Hát ők is csak úgy vadnak, mind sokan: a kormány látja el őket. De szükségét nem szenvednek semmiben, csak ahogy előbb is írtam, pénz nincsen. Most meg az időjárás felől amit írhatok. Hát igazán kemény tél van már egy hónapja, hogy olyan hidegek vadnak, hogy az ember nem kívánja kimenni. 30-35-40 fokos hideg van minden nap. Igaz, hogy itt szokott nagy tél mindig lenni, de mégis nem így kegyetlen, mind most van.

Tisztelt János bátyám! Most már valami különösöt nincs mit írjak. Kívánjuk a jó Istentől, hogy ezen soraink találják egészségben és örömben összes családjukkal együtt. Vagyunk és maradunk hí rokonja a sírig.

Barabás Lukács és családom.

Felclet várok.

L. Barabas
2018 Mc. Ara St
Regina Sask
Canada

A kanadai székely telepek életéről az utolsó, valamennyinek a helyzetét összefoglaló híradás 1960-ban érkezett. Amikor Németh Kálmán, volt józseffalvi esperes 1948-ban Amerikába távozott, bejárta az összes kanadai székely telepeket. Útjáról és tapasztalatairól részletes levelekben számolt be nekem. Sajnos ezek a levelek nem maradtak a birtokomban. Kár, mert érdekes és megrázó dokumentumai voltak egy végső pusztulásnak a küszöbéhez érkezett magyar közösségnek.

Bodor György

(Az édesapja hagyatékában található kéziratot és az eredeti levél másolatát Bodor Katalin bocsátotta a szerkesztő rendelkezésére. Az eredeti levél hamarosan végleges helyére, a Tolna megyei Levéltárba kerül.)

Méltóságos

vitéz Bonczos Miklós úrnak,
államtitkár,

Budapest.

II. EMLÉKIRAT

MÉLTÓSÁGOS KORMÁNYBIZTOS ÚR!

Folyó év október 19-én új fejezete kezdődött el a moldvai és bukovinai magyarság történetének. Ez az új történet is az Exodus, a Teremtés történetének szavaival kezdődhetik: „Isten lelke lebeg vala a vizek fölött.” Modern és drága szimbólumot látok abban, hogy az a kedves Teremtő lélek egy gyorsjáratú Focke-Wulf pilótaiülésen ült, jobbfelől. A megmentett emberek, újjáépült házak udvaraiból integettek a gépnek, a rajta ülő léleknek, aki most a még eddig át nem repült vizeket és mocsarakat is gondjába fogadta. Ez Bukovina és Moldva. Bukovina még élő víz, ahol 20.000 hűség magyar sikolt a megmentésért, a Ti kezetek, szívetek és gépetek után. Moldva már egy félig holt mocsár. Fele már elveszett a magyarság számára. Másik felét most nyomkodja a békányálás mocsári vízbe a román tanító, a csendőr és a pappá szentelt janicsár. Tehetetlenül vergődnek és várják a mentő kezet ezek is. Bátorkodom megtenni javaslataimat mindkét népcsoport megmentésére úgy, ahogy a kolozsvári elhatározó pillanatok után azt jónak gondolom. Két rövid fejezetben feljegyzem a gyors megmentő akció számára szerény észrevételeimet az „árvi léghajós” nemes szíve számára. Méltóztatna elfogadni ezt a két apró, mondjuk 2.000 m magasságból készült perspektíva képet Moldva és Bukovina lelki arcáról.

BUKOVINA

Ott, ahol a Kárpátok ökle sima tenyérre simul ki (a legjobb búza piroslik ezen a tenyéren), szinte egymás mellett öt falut látunk:

Andrásfalva,	4054 lakos,	alapítási év 1786
Hadikfalva,	6847 lakos,	alapítási év 1785
Istensegíts,	3940 lakos,	alapítási év 1777
Józseffalva,	1521 lakos,	alapítási év 1775.*

Itten 120 család van.

Vannak még magyar családok az Istensegítshez közel fekvő Satu Mare nevű sváb községben Kisjózseffalván, valamint Fogadistenben, amelyik szintén Istensegíts környékén fekszik.

Mindezen községek határa nem nagy kiterjedésű, hogy a nagyon népes családok mindennapi kenyere meg legyen, hagymatermesztéssel foglalkoznak előszeretettel, mert így több munkával mégis kihozzák a mindennapit.

A bukovinai magyarok lelki képét elkészítettem már korábbi emlékirataimban és ez már előhívóban van a kormánybiztos Úr fiókjában. Lelki képük alapvonása a legpédásabb magyar hűség. Élnek-halnak a magyar betűért, amelynek áramlása észak Erdély hazatérése után most már végképpen meg fog szűnni, de külsőképpen is megőrizték a magyar jelleget. Viseletük alig különbözik a csfki és háromszéki székely viselettől. Magyar szabású ruhát és csizmát hordanak és Kossuth kalapot, a fiatalok pedig úgynevezett magyar csárdáskalapot. A férfiak télen mentét, amit mentávanak hívnak, az asszonyok ráncos rokolyát, tulipánnal csupa magyar motívummal, piros, fehér, zöld varrással díszített kocsókat. Kolozsváron ismét felmerült az a kérdés, vajon hazajönnének-e mindnyájan, ha lehetne. Vajon nem újkeletű vágy-e csupán ez a hazahúzó érzés, amelyik bennük megébred a friss keletű üldözések nyomában?! A

* Nyilvánvaló elírásról van szó: Józseffalvát 1785-ben alapították! A szerkesztő.

felelet erre csak megnyugtató lehet. Mikor Józseffalva leégett és a testvér-községek lakói megtudták azt, hogy a leégett falu plebánosa Magyarországon szeretné felépíteni az új községet, akkor valamennyi falu fel akarta gyújtani önmagát, csak hogy ilyen áron is visszakerülhessen és megérhesse a hazatérés boldogságát.

Hová szeretnénk menni?! Bárhová, csak magyar ég alatt lehessünk. Mégis bátorkodom gróf Bethlen Béla öméltóságának Kolozsváron elhangzott javaslatával szemben a legnagyobb tisztelettel egy aggodalmat bejelenteni. Erdélyi testvércink ismerik már a bukovinai magyarság hallatlan és szinte példátlan ellenálló képességét minden idegen hatással szemben. Ezért akarnak belőlünk hidat építeni a székely megyék és a hepe-hupás vén Szilágyság közé, merőben oláh területen. Nem lévén azonban ezen a területen megfelelő birtok, a kérdést csak úgy tartják megoldhatónak, ha a bukovinai székelységet apró rajokban elosztják a Szamos mentén és Szilágy megyében. Mi bármilyen megoldást a legnagyobb örömmel és hálával fogadunk. Mégis nagyon szeretnénk, ha a bukovinai öt egység megmaradhatna egymástól akármilyen távol öt egységben, csoportban, hisz őket a tradíció, a lelkiület és nótakincs tartja össze.

Óh, mennyire csillogott volna a szemük és ujjongott volna a lelkük, ha hallották volna Kolozsváron vitéz Bonczos Miklós államtitkár úr következő megjegyzését a városi kis szobában: „ha a Dunántúlt választjuk új letelepülési helynek, úgy akkor a kérdés pár hét alatt megoldható.” Úgy szeretnénk tovább élni a magyar Globuson, hogy egy-egy falu együtt maradjon tovább is a régi nevével. Kivéve Józseffalvát, amelyik József császárról volt elkeresztelve. Hiszen már ottlön elhatároztuk, hogy szívesen vennénk fel a Miklós nevet, hogy örök emléket emelhesünk magyar vérből a Főméltóságú Kormányzó Úr emlékére, aki már az Eucharisztikus kongresszus idején akkora szeretettel ölelte szívére Józseffalva képviselőt, megjósolva édesatyai szavakkal már akkor ezt a boldogan várt hazatérést.

Ma már arról is beszámolhatok, vajon miként fogadná a román kormányzat a visszatelepítés tervét?! Feleljen erre az a Hadikfalván keltezett levél, amit a minap küldött Hadikfalva plebánosa, Sebestyén Antal főesperes Budapestre Krywáld Ottó pápai prelátus Öméltóságának, a Szent László Társulat vezető emberének. Sebestyén főesperes beszámol arról, hogy a megyei prefektus nemcsak hogy megengedte a családok összeírását a visszatelepítési akció számára, hanem ahhoz hatósági támogatást is ígért. Ugyanakkor a csendőrséget utasította, hogy ne próbálja megzavarni az összeírást. A hóféhér hajú derék öreg pap ugyanebben a levélben beszámol a bukovinai magyarok jelenlegi lelkiállapotáról is, amin már nem lehet változtatni a legbuzgóbb rábeszéléssel sem. Ezen az őszön nem szántottak és egy szem gabonát sem vetettek. Küldöttséggel zavarták már a bukaresti magyar követséget is. Megnyugodni csak akkor fognak, ha legközelebb esetleg pár nap múlva majd beszámolhatok a nagy lendületű munkáról, amelyik a forró lelkű és ismert drága vezetők irányítása mellett már meg is kezdődött.

MOLDVA HELYZETE

A holt víz a magyar mocsár, amiről jegyzeteim elején beszéltem, az Moldva. Maguk a hivatalos román körök is mocsári embereknek csúfolják fülem hallatára ezeket a szerencsétlen embereket, akiket a legalacsonyabb névön tartanak, csak hogy mielőbb sikerüljön az atománosítás terve. Azokra a kérdésekre, hogy a 120.000-nyi moldvai magyarból pontosan hányan beszélnek még magyarul és hányan jönnének azonnal vissza, ha hívnák őket, erre pontosan nem tudok felelni. Bár 9 éven keresztül hol inkognitóban, hol reverendában, legtöbbször dülő-utakon csendőrmentes szőlő-terteken keresztül próbáltam őket megközelíteni, lelkileg vigasztalni: mégsem tudok erre a kérdésre felelni. Az a 18 község Bákó megyében, ahová éjeken keresztül jártam, főképpen Bogdánfalva, Klézsa, Ferdinánd, Forrófalva, Alsó- és Felsőderestye, Kákova,

Nagypatak, Gálben egészen biztosan romlatlanul fajmagyar annak ellenére, hogy a magyarul kiszalasztott Dicsértessék a Jézus Krisztusért saját papjától arcultitést szokott kapni. Ezen a vidéken például a következő browningos lelképászorok működnek: Hoyden Ferenc galíciai származású lengyel anyanyelvű lelkész Klézsán, akinek 17 parókiális egyháza van a szerencsés paphiány miatt. Ká-kova plebánosa a románosított nevű Romilla Bonaventura francuskánus, aki már nem egy ízben letépte az ősmagyar mintájú kendőt a magyar asszonyok fejéről a nyílt utcán, a magyar imakönyvet minden esetben kitépdési a kezeikből és szószéken hirdette ki, hogy az ami „limbamagare” számáryelven, vagyis magyar nyelven van írva (limbamagyare), azt az ördög diktálta. Ilyen imakönyvet nem szabad kézbe venni, azt el kell égetni és aki hozza, azt jelenteni kell a csendőrnek. A bákói főesperes szintén a románosított nevű Talmacel és ezek az urak, akik valamikor mint apró csángó fiúk lettek összeszedve: együttesen, közösen írt memorandumokkal zaklatják állandóan a mindenkor román miniszteriumokat, állandóan jelentgetve kántoraikat, akik a nép állandó rimánkodásának engedve meg-meg zengetik a kóruson a magyar éneket. Tavaly húsvét előtt a román kormány a Bákó megyei papság újabb kérésére a csendőrségekre idéztette az összes kántorokat és börtönbüntetés, elhurcolás fenyegetésével tiltotta egyszer és mindenkorra a magyar éneket és magyar imát. A szakállas Talmacel gondoskodott arról is, hogy a legközismertebb magyar énekek dallamára ugyanolyan mérettel oláh verseket gyártson, amiket ugyanazok a kántorok kötelesek voltak a népnek betanítani. Ugyanezek a lelkészek szoktak nyilatkozni az Universul-ban és Currentul-ban állandóan a bécsi döntést megelőzően és azután is igen sűrűn arról, hogy „mi, moldvai katolikusok soha se voltunk magyarok és nem akarunk azok lenni, sem pedig Magyarországra költözni.” A legelső ilyen nyilatkozat még a bécsi döntés előtt jelent meg. A szintén elrománosodott jassii nyugdíjas tanár, aki jelenleg Bogdánfalván plebános és sokkal inkább mérsékelt, semmint azt Domonkos Pál Péter felüti a Moldovai magyarság című könyvében: megbotránkozva és gúnyolódva beszélt ezekről az ultralójális nyilatkozatokról, amiket a katolikus papságtól senki sem kért és egyetlen ember sem írt alá abból a népből, amelyiknek a nevében nyilatkoztak az udvarias lelkészek. Ezek a lelkészek, akik a csángók között bevezették a robotot, az óriásadót és ők ötvenen nem ejtettek ki 10 év alatt hat magyar szót egy olyan vidéken, ahol a családi tűzhely mellett talán még senki sem ejtett ki román szót, bár a magyar szót az iskolából, de még az utcáról is próbálják kizavarni.

Ha mikrofont tarthattam volna a szájuk elé, amikor zokognak és sírnak a magyar imakönyv után, a magyar szó üldözését és gúnyolásait panaszolják, amikor a kínjában kommunistává vedlett csángó magyar elmondja, hogy miért nem akar évek óta templomba járni, ha összegyűlhetném azokat a könnyeket, amiket leperegni látam olyankor, amikor egy-egy bérmláson megjelentem a lujzikalogerrai nagytemplomban: senki sem kételkednék abban, hogy több, mint negyvenezer ember él ottan a pokol tomácán, ahonnan bármelyik pillanathban szívesen eljönne, ha eljöhete.

Az ilyen templomokban, ahol janicsár pap-testvérek voltak éppen jelen: nem lehetett gyóntatnom, nem predikálhattam. De elfutott a híre, mint a zsír, hogy itt a magyar páter. Volt úgy, hogy egy öreg csángó sírva megölelt és ezt sutogta a fülemben: „Istenem, hogy kell bujdosunk, mintha lopnánk.” Nem tudom azonban, hogy majd az unokája is így fog-e gondolkodni.

Tisztelettel előterjesztem azok névsorát, akik a moldvai magyarság lelki előkészítését, jobban mondva statisztikai összeállítását jelenleg el tudnák végezni. Annyi bizonyos, hogy úgynevezett nadrágos ember többet ilyen feladattal közöttük nem foroghat. A Bákó és Román megyei csendőrsörök legénységéből egy idő óta mindég kint lakik egy-egy csendőr a falu bejáratánál egy deszkabódében. Mihelyt megjelenik valaki, akit erdélyinek vél, vagy pedig egy reverenda jelenik meg, amit beretváltarcúnak hordoz, azt az egyént azonnal igazoltatja és legjobb esetben a vasútállomáshoz

cipeli, hogy tovább utazzon. Azonban nekem mindég voltak a moldvai nép között úgynevezett összekötő altisztjeim, kémeim, akik eddig mindég nagyon ügyesen kinyomozták, mikor van a papjuk távol a parókiájáról, mikor van a borszéki fürdőn, vagy Bukarestben, mikor ment el értékesíteni a vagonszámra összeharicsolt gabonát, tehát mikor kinyitható és mikor üres a templom, amiben szívig fűrő fájdalmas legeslegutolsó magyar predikációim — limbamagare pardon magyare — ahogyan ezt ők viccesen mondani szokták, számáryelven elhangozhattak buzgón lesve a templomajtót, ahová ilyen esetben mindég beléphet szalonképesen a csendőrszurony. Ezekkel a kiváló szegény emberekkel most is összeköttetésben vagyok. Apró monográfiákat írok róluk, bejelentve leendő szolgálataikat.

I. MEZEI DOMOKOS

Született Józseffalván, jelenleg 53 éves. Az osztrák hadseregben dragonyos őrmester volt, németül és románul, valamint lengyel nyelven is kitűnően beszél. Volt Amerikában is, ahol angulul is megtanult. Megbízható, szorgalmas, kiváló ember. Moldvába ezelőtt 11 évvel került, amikor éppen a klézsai pap elhívta őt oda. Annakidején a klézsai pap a szucsavai német plebánosnál gazdaszt után érdeklődött, aki a bogdánfalvi és a klézsai papi birtokok felügyelője lenne. Bogdánfalvát éppen akkor büntették meg, lázadásért. Akkor történt az az eset, amit Domokos Pál Péter Moldvai magyarság című könyvében megír. A falut azzal büntette meg Robu püspök (alias Rab Mihály), hogy 9 évig nem kaptak plebánost dr. Pál Péter, illetőleg Abescu bántalmazása miatt. Ezek 9 év alatt a javadatmat a klézsai pap szedte Bogdánfalváról is. Ide kellett neki a jószágkormányzó, aki egyúttal sekrestyés is volt és meghatóan gondoskodott arról, hogy minden lehető alkalommal leszökhessen Bogdánfalvára. Másfelől pedig hámulatos ügyességgel tudta eltusolni ezeket a suba alatt végzett magyar missziókat, ahová a szomszéd falvak népe is előszeretettel járt. Egy évtized alatt a népszerű Mezei Domokos összekomósodott a Bákó környéki magyarság száz és száz életrevaló titkos vezetőjével. Azok is megragadtak minden alkalmat, hogy falujukban valamiképpen megfordulhassak. Mezei Domokos jelenleg Józseffalván tartózkodik. Miután az ő kiadott háza is leégett, felmondta a moldvai szolgálatot és hazajött építkezni. Bármilyen megbízást adunk neki Moldva megszerzését illetően, ő azt készséggel el fogja vállalni és egészen bizonyos, hogy a legügyesebben fogja a dolgot levezetni.

II. ZSITÁR MÁRTON

Született Bogdánfalván és jelenleg is ott lakik. Mint 8 éves fiúskát őt Kukla Tárzicius nevű Ferencrendi atya vitte Kolozsvárra. 1 1/2 évtized előtt Kukla páter sokat tett a moldvai csángókért. A derék ferences Csíksomlyón volt tanár, a ferencesek somlyói bölcsészeti iskoláján. Innen járt át Moldvába legtöbbször civilben. Neki is Bogdánfalva volt a kedvenc kikötője, ahol abban az időben egy beteges és elég jószívű plebános lelkészkedett, aki Kukla látogatásait annál szívesebben vette, mert a szerencsétlen természetű Abescut híveivel kibékítette. Kukla felhasználta az alkalmat, hogy a bogdánfalvi fiúcskákból nyolcat Kolozsvárra vigyen a Ferencesek bukovinai nyomdájába. Ezek közül való Zsitár Marci, aki azonban katonasága leszolgálása után nem ment vissza a klastromba, hanem a falujában maradt. Minden alkalmat felhasználta, hogy Józseffalvára jöhessen, magyar könyvekhez jusson és minden ilyen alkalommal segítségére voltam a törekvő, jóindulatú fiúnak, aki hallatlan ragaszkodással csüngött a Kolozsváron megszerzett magyar kultúrán, habár a klastromban nem igyekezett visszamenni. Éppen erre a szolgálatra való ő, amit a moldvai magyarság lelki előkészítése jelent. Kitűnő rábeszélő tehetséggel van megáldva, húségében nem volt okom soha kételkedni és moldvai missziómon ő is mindannyiszor segítségemre volt.

III. BÓNIS LAJOS

Született Hadikfalván, jelenleg 21 éves. Jelenleg Budapesten tartózkodik. Ő volt annak a 72 bukovinai magyar fiúnak a csoportvezetője, akiket a honvédség bevonulásakor Kolozsvárra hoztunk. Fanatikusan magyar érzésű. Moldvát is összeszaladgálta már, de hogy melyik kolozsvári magyar szervezetnek a megbízásából, azt hirtelen nem tudom. Szucsaván, egy német paptól tudtam meg, hogy egy Bónis nevű hadikfalvi fiú Moldvát járja és a magyarokat izgatja. Boszorkányos ügyességgel végezhette dolgát, mert más-képpen reá fizetett volna. Katonai körökben hallottam dicséreteket arról az ügyességről, amellyel a jelenleg Girincse, Szerencs mellé küldött bukovinai csoportot fegyelmezte és ahogy Kolozsváron he-tekig fenn tudta őket tartani. Románul beszél, mivel a radóci gimnáziumban végezte az érettségét. Nyelvtudása meg fogja könnyíteni az ő misszióját Moldvában a hatóságok előtt. Tudomásom szerint jelenleg a budapesti statisztikai hivatalban tölt be valamilyen állást.

IV. PUSKÁS GYÖRGY

Született Lujzikalugerában Bákótól 7 km-nyire. Őt dr. Zágoni István hozta Kolozsvárra, mint kisfiút akkor, amikor Zágoni István még kolozsvári újságíró volt és emberséges részvétből többször megfordult Bákó megyében missziós céllal. Kolozsvárról Zágoni dr. Radnótra küldte a fiúcskát a gazdasági iskolába. Ekkor a falujába hazatért, de levél útján a legbensőbb kapcsolatot tartotta velünk és igen hálás volt a nevelői iránt. Jelenleg Bákó városában él, ahol vasúti kertész. Hogy mennyire hűséges, jóérzésű fiú, bizonyítja az, hogy a honvédek bevonulása alkalmával annak ellenére, hogy állami szolgálatban van alkalmazva, képes volt Kolozsvárra szökni. Itten gróf Teleki Pál miniszterelnök úrnak is a színe elé jutott, aki megismerte a lelkes fiatalembert. A miniszterelnök úrhoz dr. Zágoni vezette őt, aki jóakarója volt és aki éppen Kolozsváron volt akkor, mint tartalékos főhadnagya a sajtókeretben. Zágoni Budapestre is felhozta elszánt kedvencét és innen tért haza Bákóba azzal az ígérettel, hogy moldvai testvéreit tehetsége szerint reá fogja készíteni az új vereckeik lépésre.

Tisztelettel mellékelem Zágoni dr. kezeltetését egy új jelöltreől, akinek a neve: Bálteanu Joje. Ez abból a népcsoportból való, amelyik legjobban ki volt téve a románosító hatásnak.

V. BÁLTEANU JOJE

... népe már nagyon töri a magyar beszédet. Ez a Román megyei csoport Jugánban nagyon sziszegve beszél és nagyon keveri a magyar szót a románnal, azonban — nem tudni miképpen — erős fokban öntudatosan. Bálteanuvál különben az Eucharisztikus Kongresszus idején találkoztam első ízben. Azt állítja, hogy ő meg tudna halni a magyarokért. Vértanú szeretne lenni a testvéreiért. Nagyon furcsa, szinte komikus volt, amikor törött magyarsággal, hadonászgatva erősítette ezt Budapesten. Azonban ez a jóságos Bálteanu annyi vallatást, zaklatást és tortúrát szenvedett már a magyarságáért, a népe annyira hallgat reá, hogy őt nem lehet kihagyni a számtáshól, feltéve ha majd sor kerülhet ennek a szélső népcsoportnak a megszervezésére is.

Óvatosan megemlítem, hogy Zágoni István két ajánlottja Lakatos Demeter és Mitók Péter Szabófalváról csakugyan alkalmas két ember volna erre a feladatra. Szabófalván különben 8.000 csángó él. Rendkívül törve beszélnek magyarul, alig 500 a teljes szókészletük, azonban a falu 3/4 része csak magyarul beszél. Fő hibájuk, hogy annyira gyermekdedek és naívak, hogy rögtön jelenük a minorita klostromba, mihelyt valaki közöttük megjelenik, aki magyarul szólítja meg őket. Az ilyen eseteknek letartóztatás vagy pedig állomáshoz cipelés a vége. Ők maguk mindent elbeszélnek papjaiknak, amit az ember mond nekik és vakon hisznek szerzetes vezetőkben, akik csillogó autót, románosító nyomdát és fízestelen bérgyáskocsikat tartanak fenn ebben a halálraírt, szomorú falu-

ban. A falunak különben az a hírneve van, hogy Robu püspök itt született. Ez a tény állandó mámorban tartja a falut.

VI. KÜSMÖDI ISTVÁN.

Szabófalván él egy ügyes, életrevaló fiatal hívem, akivel kapcsolatot tartok fenn és alkalomadtán fel lehetne használni a szolgálatait. Nőtlen fiatalember, kereskedő segéd ebben a szomorú faluban. Azt hiszem, hogy innen is el lehetne hozni legalább 1.000 embert.

Tisztelettel ajánlom dr. Zágoni István szíves megkérdezését, ami Moldvát illeti. Soha nem csapott nagy lármát az ő missziójából, amit önként, magyar szívére hallgatva vitt véghez. Könyvben sem írta meg útjai eredményét és nem tányérozott soha eme becsületes és titokban tartott magyar misszió címén. Azonban a moldvai kérdésnek alapos ismerője. Címe a következő: dr. ZÁGONI ISTVÁN szerkesztő, Rákóczi út 4. III. emelet. Telefonszáma: 227-751.

Köszönve minden lépést, minden fáradságot, amit érdekünkben, megmentésünkre tenni fognak, maradtam a bukovinai és moldvai magyarok nevében

Budapest, 1940. október hó 23-án.

alázatos tisztelettel:

Dr. Németh Kálmán
plebános

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

Szamosújvár, 1940. évi november hó 27.

Méltóságos

Bonczos Miklós úrnak
államtitkár

Budapest.

Méltóságos Államtitkár Úr!

Táviratban küldött jókívánságokat hálásan köszönöm. Külön kell megköszönnöm, mert az első távirat volt, amit itt kaptam és mert nem hiszem, hogy volna egy polgármester, aki annyira rászorulna ezeknek a jókívánságoknak foganatjára, mint éppen Szamosújvár polgármestere, az oláhság tengerében!

Szamosújvár egy halódó város, amelynek utolsó életenergiáit is kiszívta a román megszállás és csak az államhatalom erőteljes és hathatós támogatása segíthet rajta, mert különben örökre elveszik mint város és pedig, mint magyar város!

Immár három napja vagyok itt s már látom ennek problémáit és a segítség egyetlen módját: magyar menekülteket kell betelepíteni legalább 4000-et, akár Bukovinából is, mert itt már alig van magyar: felszívja a környék oláhsága! Gyártelepeket kell felállítani, hogy ezeknek munkájuk legyen és fel kell parcellázni az egész Szamos völgyét, hogy kenyerüket megkeressék és mint erős vár épüljön ki, ahonnan ismét visszafoglalhassa a magyarság a többi falvakat és hegycsücsöket a keleti határokig.

Mikor idejöttem: mondták alig 5-600 oláh van benne. A tény pedig, hogy a lakosság fele az! A környék pedig teljesen.

A jókívánságokhoz kérem Méltóságos Uram hathatós támogatását.

Igaz tisztelettel

vitéz Horváth Kázmér
polgármester

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

Néhány sornyi kivonat

**a Józseffalváról frissen érkező levelekről,
amiket a német kitelepítő vonatok
utasai hoztak
a józseffalvi plébánosnak
Németh Kálmánnak, Budapestre.**

A plébános édesanyja 1940. december 2-án ezeket írja: „Kedves Fiam Kálmán! Várva-várt kedves leveledet megkaptam a névnap iúdvözlettel, amit szívből köszönök. A legutolsót szombaton november 30-án kaptam, nem nagyon névnapoztunk, mert tele vagyunk aggodalommal egyrészt Temiattad, hogy nem bírsz hazajönni, másfelől meg az itteni bizonytalan helyzet miatt. Kedves tartalmas leveledből mindent megértettünk mi is, hogy legyünk türelmesek és imádkozunk, hogy a jó Isten vezessen célhoz, mert az ügyünk rendezve lesz... De itten a románok a vezetőséggel karöltve nap-nap után üldözik a szegény népet és kergetik, itt már annyira el van a helyzet mérgesedve, hogy még a napok is heteknek számítanak, most hogy a németeket viszik, hát vérszemet kaptak, a zsidókat már elűzték, most már a magyarokra tették a lidércnyomást és ebbe nagy szerepük van a helybeli tanító uraknak. Jonel már be is költözött a zsidó boltos házába, mindennap mondanak a gyerekeknek valami meglepetést, már azt is mondták, hogy Te le vagy tartóztatva és miért nem csomagoltok, vigyázatok, mert azt akarjátok, hogy a sánc tele legyen veletek. És ehhez hasonló kijelentéseket. És ha azt feleljük, hogy addig nem megyünk, amíg bizottság nem jön, azt mondják, hogy azt ne várjátok, mert úgysem jön, csak pakkoljatok. Szupkára jöttek valami Erdélybe telepített románok, akiket onnan 24 óra alatt úratartettek, ez még jobban felbőszítette őket, úgy akarnak tenni ezekkel is és Illesztiben is rendeztek egy nagy verekedést. Hát arra kérnek a híveid, mert Benned van minden reményeségük, hogy nézz utána minél előbb legyen az ügy nyélbeütve, vagy valami bizottságféle intézkedjen, mint a németeknél, mert különben ennek nem lesz jó vége. Még jó volt, hogy itt maradtam, mert reménykedtek, hogy énáltalam védve leszek, most is kétségbe vannak esve, nehogy azt írjam Neked, hogy intézkedj Édesanyád hazamenetele ügyében, mert félnek, nehogy reátörjenek a parókiára, Kokkel felől úgyis lebontották a kerítést és minden éjjel lopnak...

... Írjál valami megnyugtatót, mert ezek megteszik azt a csúfságot, hogy minket kivernek a faluból, minden nélkül...”

Tisztelettel közlöm, hogy édes jó anyám rendkívül óvatos volt ezen levél megírásánál, mert nagyon félénk és arra számított, hogy a határon a levelet a németektől elvehetik. Azok a levelek azonban, amiket többi híveim írnak, leplezetlenül és reálisan feltárják a jelenlegi helyzetet, amibe a józseffalvi 140 magyar család került.

Naponként ismétlődnek a magyar verések. Régebben a hatóságok valósággal vigyáztak a magyarokra és a bécsi döntés után is megtette a szucsavai prefektus, Jonescu, hogy kiszállt a faluba és megtöltötték a magyarok bántalmazását. Egy idő óta azonban valóságosan hatósági asszisztencia mellett történnek ezek az atrocitások.

Fazakas Albert nevű igen intelligens józseffalvi gazda levele így kezdődik:

“Plébános úr, ég és föld között lebegünk és nemsokára el fog következni az idő, amikor már nem is lesz kiket hazavinni Józseffalváról, mert reánk törnek és elpusztítanak.”

Kántorom árvája, Sepniczky Margit egy Binder Emil nevű német kitelepítővel szintén levelet küldött, amelyben beszámolt egy érdekes hatósági félrevezetésről, amelynek a falu minden egyéb baja mellett áldozatul kellett esszen és amely ügyben benne van az egész román gondolkodás.

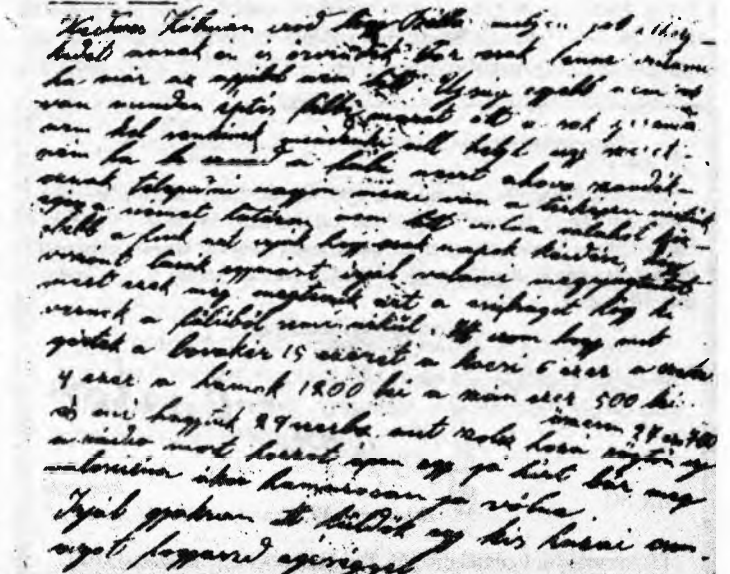
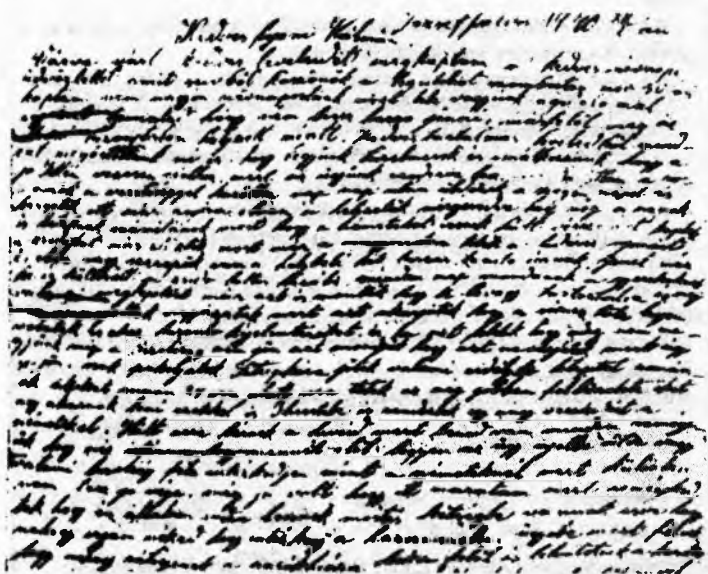
Józseffalván kihirdették, hogy mégis csak lesz kitelepítés és jönnek értük a magyarok jövő héten, úgy ahogy a németek jöttek az övéikért. Felszólították a lakosságot, hogy minden terményét adja el, azonban csak olyan árért adhatja el, amilyenre a hatóság azt „ad hoc” maximálni fogja. Ugyanakkor Szucsava városban, sőt Gurahumorán is kiplakátírozták, hogy aki olcsón akar terményhez jutni a télre, az menjen Józseffalvára, ahol az elköltözés előtt álló magyarok mérsékelt áron fogják eladni terményeiket, sőt bútoraikat is.

Mit volt könnyebb és kellemesebb elhíttetni a falu számára, mint egy ilyen hírt? És mikor el volt adva minden, akkor kinevették őket. Eredetiben fogom csatolni azt a megrázó levelet, amelyhez hasonló életemben nem olvastam és amely a köveket is megindítja. Fesztelenül írt meg mindent, a való helyzetnek megfelelően. Arra kér a levélíró, hogy Józseffalvát soron kívül hozzák ki, hiszen itt úgy sincs több 120 családnál és ez a kis számú magyarság, az amúgy is félig román faluban 80 km-re a magyarság tömbjeitől, nem tudja megvédeni magát.

Sepniczky Margit levelét tisztelettel fogom mellékelni, illetőleg felküldeni Zsigmond-téri lakásomról.

**Dr. Németh Kálmán
plébános**

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

M. kir. marosvásárhelyi X. csendőrkerületi parancsnokság
171. szám. kt. 1940.

Bukovinai magyarok visszavándorlása

M. kir. Belügyminiszter Úrnak
(VI. b. oszt.)

Budapest

Marosvásárhely, 1940. december 30.

Bizalmas értesüléscím szerint a bukovinai magyarok helyzete kezd türbetelenné válni. Emiatt már sokan visszavándoroltak az anyaországba, illetve kerületem területére.

A visszavándorlás körülményeire nézve az alábbiakat állapítottam meg:

A bukovinai magyarok közül Kosnánál 1940. november 10-től 1940. december 13-ig 518 személy jött át. Kosnán a 33./3. határ vadász őrs ad nekik enni, de az őrs nevezettek ételmezésére pénzt még nem kapott.

A visszavándorlókat Kosnáról Kolozsvárra indítjuk útbá és Kolozsváron kapnak hivatalos szervtől először ételmezt.

Előadásai szerint önként jönnek át. Leginkább a vagyontalankok jönnek, de ingatlan vagyonnal rendelkezők is átjöttek már, otthagya házaikat és 8-10 hold földjüket. A nagyobb vagyonúak még nem jöttek át, de azok is vissza akarnak vándorolni Magyarországra. Ezt elősegítendő Gáspár Márton istenségi lakos vezetésével küldöttség akar menni a Kormányzó Úr ő Főméltóságához azon kéréssel, hogy minden bukovinai magyart telepítsenek vissza Magyarországra.

A kitelepülők a bukaresti magyar követség által kiállított hazatérési igazolvánnyal a bukovinai Flórin vasútállomásig utaznak, onnan az ott fogadott román szekereken apróbb ingóságokkal jönnek át Kosnán a határon és mennek a kosnai vasútállomásra. Akiknek hazatérési engedélyük nincs, azokat a román határőrök az átkelési helyen nem engedik át a határon és így azok a határátelési helyet elkerülve a Kosna-patakon jönnek át. Az átjövő egyének ingóságait magukkal hozhatják, de élő állataikat nem; így azokat Romániában kell eladniok. Az értük kapott pénzt ingóságaik közé rejtik, mert különben a román határőrök elveszik tőlük. A román határőrök különben nem viseltetnek megértéssel a visszatelepülők iránt és elvárják, hogy azok, amiért őket a határon átengedik, fizessenek. Ha ezt nem teszik meg, akkor az időjárásra való tekintet nélkül a végletekig megvárakoztatják őket. Így előfordult, hogy egy anyát leány gyermekével 5 órán keresztül várakoztattak, minek következtében a kisleány meghült és mire a kosnai határ vadász laktanyába értek, lázas állapotban volt és lélegzése egészen hörgészerű volt. Kosnán nincs orvos és így a határ vadász őrsparancsnoka a beteg leányt a nagyilvai körorvoshoz küldte. További sorsáról nem tudok. — Egyesek bántalmazásokról is panaszkodtak. A bántalmazást azonban nem annyira a román határőrök, mint inkább a

csángó és egyéb magyarnyelvű községekben állomásozó román csendőröktől szenvedni el a magyar nyelvű lakosság.

A lakosságnak tilos magyarul beszélni és ilyen tilalmi táblák vannak egyes üzletekben és utcákon. Nem egyszer történt meg, hogy azt az egyént, aki magyarul szólalt meg, a lakosság, de a hatósági személyek is összeverték tekintet nélkül az illető korára és nemére. A magyaroknak még egymás között sem szabad magyarul beszélni. Különösen Józseffelva községben üldözik ezt erősen, ahol egy román csendőr őrmester azonnal pincébe zárja és összeveri azt, akit magyarul hall beszélni.

A csángó visszatelepülőkkel együtt egy magyar vasutas család is visszatelepült Romániából. A családot a románok bántalmazták. A kosnai határ vadász őrs a bántalmazásról jegyzőkönyvet vett fel, melyet csatoltan felterjesztek.

Fentiek folyamán megállapítható, hogy a bukovinai és moldvai magyarok (csángók, stb.) helyzete nehezen elviselhető.

Kívánatos volna tehát ha a magyar kormány is — a német kormányhoz hasonlóan — a Kárpát (bukovinai) magyarokat Magyarországra telepítené át. Ez nem csak azért volna fontos, mert a bukovinai és moldvai magyarok a magyar fajnak igen értékes részét képezik, hanem azért is, mert támogatás nélkül a folytonos üldözöttségük folytán szétszóródnak és beolvadnak a románságba. Ezáltal a magyar faj lélekszámban sok fajtestvérét veszíti el, a románok viszont igen értékes katonai anyagra tesznek szert. — A hivatalos áttelepülés kezdetéig pedig javaslom, hogy Kosnára orvos és a kormány részéről ételmezt és ruházatot küldessék ki, mert a jelen állapotban, ha a határ vadász őrsparancsnoka saját felelősségére nem adna szerencsétlen menekülteknek meleg ételt és egy fűtött helyiséget, azok Kolozsvárig enni nem kapnának és a mostani dermesztő hidegben megfagyhatnának. A lakosság látja a német visszatelepülők hazaszállítását is és a kettő közötti különbségből a következtetéseket levonva a magyar kormányt semmi esetre sem részesíti abban a tiszteletben, mint a német kormányt.

1 drb. melléklet.

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

Jegyzőkönyv

Felvették Kosnán a 33./3. honv. székely vadász tiszti őrs irodájában, 1940. évi november hó 30-án.

Tárgy: Romániában élő magyarok bántalmazása.

Jelen vannak alulírottak.

Tamárs Jánosné, Campulungest-i lakos panasza: Magyarságomért az utcán súlyosan bántalmaztak, annyira, hogy az utcán összecsemtem és ebből kifolyólag a bal fülére nagyot hall. (november elején)

November elején mentem be a vasútra az uramhoz, három katona „kurva magyar” jelzőkkel nekem támadt, leköttek és az egyik megtámadták.

A Kosna-i vámvizsgálatnál, mert a vámos nem nézte meg a csomagjainkat, összesen ezer lei-t kellett fizetnünk.

Máté Erzsébet bémondása szerint a Bukarestben lévő Str. Luterána 10. szám alatti magyar református templomot lebontották. A lebontás a földrengés előtt történt. Közvetlenül Károly volt román király lemondása után történt. A magyarokat verték, utcán, séta közben megtámadták és verték őket. Legújabb vasgárdista nóta:

„Órizzük a határokat a zsidók és a tolvajok ellen.”

Váma (Campulung vm)-n a német hazatelepítési bizottság helyiségét fölörték, az iratokat elrabolták és elégették. Pénzt és ruhákat is elrabolták, az autójukat összetörték. Később a román hatóságok a kárt meg akarták téríteni a németeknek, de azok nem fogadták el.

Poiana Stampi mellett volt öt német család. Három elment belőlük Németországba, kettő ottmaradt. Azokat megtámadták, teljesen kifosztották és úgy agyonverték, hogy kórházba kellett őket szállítani.

Máté Erzsébet Tamás Jánosné
Balassa Györgyné Balassa Erzsébet

Fenti jegyzőkönyv hiteles!

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr, Kegyelmes Uram.

Alulírott gazda, a bukovinai 5 magyar falu megbízottja a legmélyebb tisztelettel kérem, hogy kihallgatáson fogadni kegyeskedjék. 12 esztendőn át voltam Istenségi színmagyar község bírja és népemtől kapott írásbeli megbízás alapján vagyok Budapesten és kérem a kihallgatás engedélyezését.

A legmélyebb tisztelettel

Budapest, 1941. március 28.

Gáspár Márton
kiszáda
Budapest, VI. Szondy u. 33. III. emelet 9.

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

Méltóságos Urunk, Drága Jótevőnk!

Amikor megköszönöm a szíves vendéglátást, azonkívül a drága készséget, amivel méltóztattál a közbenjárást megígérni a Nemzeti Banknál, ugyanakkor kötelességemnek tartom tisztelettel bejelenteni, hogy eddig még nem vehettem igénybe, mivel éppen a telepítésről frott könyv díszítése, kliséanyagának megbeszélése elvont attól a szerencsétől, hogy a Nemzeti Bankban jelentkezhessen. Drága jószágodat kérem tehát szerdára, amikor ismét felmegyek. Vagyis szerdára kérek egy telefont a Nemzeti Bankba.

Én Méltóságodnak csak jót és örvendetést akarok mindig mondani és jelenteni. Ezért szakítottam félbe az ebédnél az én önmarcangoló vallomásomat, amelyikből csak egyetlen mondatot mondtam el, azt, hogy nem jól megy a dolgom. A főtisztelendő és hálálatlan magyar anyaszentegyházzal szemben valóban olyan vagyok, mint a meztelen csiga, semmi se véd meg tőlük, mert semmi se vagyok; sőt kevesebb a semminél, mert abban a gyanúban vagyok, hogy „valami” akartam lenni. Gúnynevet ragasztottak rám, azt, hogy „képviselő úr”. Elbírom a gúnynak bizonyos formáit, de nem minden formáját és különösképpen nem, ha nem egyéni hiúságból és privát ambícióból szakadt rám, mint János Vitézre a kukoricában születés. Fáj minden! Azzal a gondolatlalt foglalkozom, hogy elmenjek a szatmári egyházmegyébe, ahol remélhetem néhány év múlva leszek az, ami a tűz előtt, egy falu visszaépítése előtt és a telepítés megkezdése előtt már voltam: plebános. Most, hogy az sem vagyok, Signum Laudis-om a gúny és a kinézés és három évi próbaidő, amit nemcsak nekem, hanem Sebestény kanonoknak is ki kell állanunk. Arra kell gondolnom, hogy ér valami betegség és akkor egyszerűen kiakolbólítanak, illetőleg fel se vesznek az egyházmegyébe. Másfelől kétségbe ejt, hogy a szívemhez szeretett székelységet kell elhagynom ezen ridegség miatt és el kell válnom egy ilgytől, amelyikhez 13 év óta tartozom. Itt még nyugdíj jogosultságom sincs!!! 47 éves vagyok.

Méltóságos uram! Ne vedd rossz néven, hogy drága lelkedet már másodszer terhelem egészen különös és egészen mostoha sorsom feltárásával. Nem akarok részletekbe merülni; mindenesetre részletek nélkül nagyon furcsán hangzik ez a levél olyan szerencse után, amelyik drága munkád, az Isten és a Te nagyszerű, isteni szíved kegyelme folytán 3000 családot boldoggá tett. — Mi fájhat nekem ezután? Ha felsorolnék mindent, megsajnálna és azt mondanád:

— Igazán fájhat.

Most rátérek egy közlgyre. Fogadjistenből mot jön a hír, hogy hét letelepített moldvai csángótól elvették a házakat, mivel hét családot hoztak haza Oroszországból, a volt világháború foglyait, feleségeiket és gyermekeiket. A hírt egy csángó hozta. Azt mondta, úgy hallja, hogy még több oroszországi is fog jönni ezek után.

Isten őrizzen az illetéktelen beavatkozástól engem, de nem tudom elhallgatni egy tapasztalatomat. Bukovinába a mi Józseffalvákra abban az időben, amikor Titulescu külügyminisztersége alatt Románia paktumot kötött Oroszországgal és megnyitották a közvetlen forgalmat Oroszországgal, ebben az időben hazahoztak néhány családot Józseffalvára. Rendkívül érdekelt ez a családcsoporth és rendkívül figyeltem az életüket és azt a lelki metamorfózist, amin ezek az emberek átestek. Az Oroszországból hazajött családapák véletlenül egészen kiváló emberek voltak, de a serdülő gyermekek lelkéből és epidermisszéből csak úgy omlott a romlottság. Különösen szexuális téren olyan hihetetlenül tolakodó, kötöködő emberpéldányokat kapott a falu, hogy rengeteg botrány után el kel-

lett vinni őket a javító intézetbe. Tudom, mennyit bajlódott velük az oláh pap, akihez vallásilag tartoztak az itt megkeresztelt gyermekek. Nem mondom, hogy a kisebbségnél teljesen eredménytelen volt ez az erőfeszítés, amelyben mindnyájan segítettük őt csendőrrökkel, tanftókkal.

De méltóztatatok elképzelni, hogy mi lesz a helyzet Fogadjistenen, ahol egyáltalán senki sincs, aki jó irányban hatni tudna rájuk?! A meglehetősen távoli faluban működő pap havonként egyszer megy oda misézni, amikor aligha látja az Oroszországból visszatért testvéreket. Ki az a magyar ember, akinek a szeme ne telne meg a Lélek fehér vérével, amikor annyi év után hét magyar visszatér a pokol tornácáról? Azonban, ha kedves nekünk az a gyermek, akit hazahoztak, akkor nem tehetjük tanító-nélküli, pap-nélküli helyre, egészen gyermekded-lelkű moldvai népek közé, akiknek az ártatlansága és naívsága, hiszékenysége egészen közismert és akiknek elrontó kovásza lehet egyetlen orosz-mentális ember. Ezerszer kérve a bocsánatot a levelemben foglaltakért, maradtam sűrű tartó szeretettel és tisztelettel, kezeit csókolva Méltóságos Asszonyéknak is.

Bácsjózseffalva, 1943. február 22.

Kálmán

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 20.)

KÜLFÖLDI MAGYAROKAT HAZATELEPÍTŐ M. KIR. KORMÁNYBIZTOSSÁG

458. szám

Tárgy:

Moldvai csángók kilakoltatása

Főtisztelendő

Dr. Németh Kálmán
plebános úrnak

Bácsjózseffalva

Államtűkár Úrhoz intézett levelében foglaltakra értesítem, hogy a Fogadjisten telepen letelepített csángók állítólagos kilakoltatását kivizsgáltam és megállapítottam, hogy az nem felel meg a valóságnak.

Az 1942. évi telepítési eljárás befejezése után maradt Fogadjisten telepen 17 kiosztásra nem került, s részben igen gyenge karban lévő ház, melyek a nyilvántartásom szerint üresen kellett állniuk.

Ezen házak túlnyomó részét önkényesen foglalták el, részben egyedül álló emberek és új házások, vagyis olyanok, akik juttatásban nem részesültek.

Egy esetben sem fordult elő egyik telepen sem az, hogy a már juttatott házból a Kormánybiztosság a ház tulajdonosát kiköltöztette volna.

Az említett 17 ház rendbehozatalára a Kormánybiztosság az intézkedést megtette és azokat az Oroszországból hazatelepített 7 családot, valamint időközben Moldvából hazatért családok között fogja kiosztani.

Budapest, 1943. március 19.

Dr. Kiss

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 20.)

RÓM. KAT. LELKÉSZI HIVATAL HORTHYVÁRA

571/43. szám

Horthyvára, 1943. április 21-én

MÉLTÓSÁGOS ÁLLAMTITKÁR és KORMÁNYBIZTOS ÚR!

Őszinte bizalommal fordulok úgy a magam, mint a bácskai székelytelepeken lelkipásztorkodó fiatalabb paptestvéreim nevében Méltóságodhoz.

Néhány nap múlva 2 éve lesz, hogy a Bukovinából hazatelepített székelyek Bácskában vannak és úgy a helyi, mint klimatikus viszonyokba magukat már beleélve teljesen itthon érzik magukat és megelégedettek.

Csak a lelkipásztorok ügye stagnál: anyagi helyzetük, jövőjük dolgában nem történt semmi intézkedés.

Mi papok mindnyájan örömmel jöttünk haza, mert az volt mindenünknek, de különösen nekem a legöregebbnek, életünk álma, hogy véreinket haza, az édes magyar haza keblére vezethessük. — Tudjuk, hogy minden kezdetnek nehézségei, gyermekbetegségei vannak. De úgy gondoljuk, hogy most, mikor már a kezdet nehézségei le vannak küzdve, mi lelkipásztorok is kérhetjük anyagi helyzetünk elrendezését.

A bukovinai papság annak idején az osztrák állam részéről a megélhetés eszközeivel el volt látva: minden önálló lelkésznek volt megfelelő fizetés mellett 20-26 hold földje, plébánosi lakása, kántor- és egyházfiztartásra szükséges anyagi ellátása, úgy, hogy a hívek semmi prestácóra kötelezve nem voltak, s éppen ezért az egyes plébániák ügyeinek vezetésébe semmi befolyásuk nem volt.

Mikor 1940. december 20.-iki memorandumunkat a bukaresti magyar követség útján a Nagyméltóságú m. kir. Kormányhoz benyújtottuk, s abban hazatelepítésünket kértük, ezen memorandum 6.-ik pontjában az egyházak és lelkipásztorok számára ugyanilyen dotációt kértünk, hogy a papok ne jussanak a néptől való függőség megalázó helyzetébe, de másrészt azért is, mert a bukovinai székely népnek a papok eltartása oly váratlan új teher volna, melynek — tekintetbe véve még az évenkénti teleptörlesztést is — okvetlenül feszültséget kellene kiváltania a pap és hívei között és nagy ódiomot a nép részéről, mely mindig a pasztoráció kárára van.

Ugyanezen kérelemmel vagyunk bátrak ma, a letelepülés után 2 évvel Méltóságos Kormánybiztos Úrhoz fordulni és pedig azért, mert a székely telepek papjainak mai helyzete tarthatatlan. Megvan ugyan minden papnak a havi 181 P. 33. f. congruája, nekem még hozzá a megfelelő korpólék, de ez minden. Ebből pedig önálló háztartást vezetni nem lehet.

Dr. Németh Kálmán plébános úr és csekélységem mint telepek házat is kaptunk, de a többi 5 telepes lelkész lakás dolgában a legnagyobb nyomorban vannak:

a) Istensegítsben a politikai község egyik házában lakik a pap, melyben azonban csak rövid ideig lakhatik, mert a községnek szűksége van a házra,

b) Istenáldáson az egészségházban szorítottak neki helyet,

c) a hadik-újfalui pap (nem székely) a Bajmokon lakó szülőinél van szálláson,

d) az andrásfalvi lelkész már a 6.-ik családnál lakik egy közös lakásban,

a) az andrásmezői plébánián nem jártam, tehát helyzetét nem ismerem.

Mivel a 26 telepen lakó római katolikus székelyek 7 plébániába

vannak beosztva, a telepek legnagyobb részét az illető lelkésznek legalább hetenkint 1-2-szer az iskolai hitanítás, havonként 1-2-szer az istentisztelet miatt meg kell látogatnia. Ezért tehát lovakat és szolgát tartunk. Azonban föld nélkül a lótarítás lehetetlen. Nálam például a havi fizetésem háromnegyed része a lótarításra megy rá. Azonkívül faluhelyen, hol se mézszárszék, sem piac nincs, legalább egy tehenet, 1-2 sertést, valamelyes szárnyasmajorságot kell tartanunk. Ehhez mind földre van szükség.

Azért a legőszintébb tisztelettel kérem Méltóságos Uramat, kegyeskedjék intézkedni, hogy a székelytelepes papok ezen nyomorúságos helyzete megszűnjék: a papok megfelelő fedél alá jussanak és — ami talán a legsürgősebb: papi dotációs földben részesüljenek és pedig lehetőleg még a mostani tavasz folyamán, hogy ne legyenek kénytelenek a harmadik évet is ilyen nyomorúságos viszonyok közt tölteni.

Minden reményünk csak Méltóságod méltányosságában és szerető jóakaratóban van. Azért esedezünk kérésünk minél hamarábbi kegyes elintézéséért.

Alázatos kérésünket ismételve vagyok

Méltóságos Államtitkár és Kormánybiztos Úrnak legalázatosabb tisztelettel:

Sebestény Antal
római katolikus lelkész

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

A Kalocsai Érseki Hatóságtól

428. szám

Tárgy:

A bácskai székely telepes lelkészek számára juttatandó ingatlanok.

A Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Tekintetes
M. Kir. Kormánybiztosság

BUDAPEST
Miniszterelnökség

A nm. vallás- és közoktatásügyi minisztérium 25.632/1943.I.ü.o. szám alatt közölte velem a Tekintetes Kormánybiztosságnak 3250/1943. szám alatt hozzá intézett iratát a bácskai székely telepes lelkészek számára juttatandó ingatlanok tárgyában.

Midőn a Tekintetes Kormánybiztosságnak nb. intézkedéséért köszönetet mondok, nem mulaszthatom el azonnal megjegyezni, hogy az egyes lelkési javadalmakra juttatott föld vajmi kevés. Annál indokoltabbnak látszik emez aggodalmam, mert a földmívelésügyi minisztérium által végzett bácskai telepítésknél a lelkészek kétszer ennyit kaptak.

Még nagyobb aggodalommal tölt el a jelzett iratban a Tekintetes Kormánybiztosság azon megállapítása, mely szerint felülépítvény hiányában a Tekintetes Kormánybiztosság házat nem tudott kijelölni a telepes lelkészeknek. Azt magam is tudom, hogy Istensegíts kivételével lelkészlaknak alkalmas házak ezeken a telepeken nincsenek. De nem is azt kérte ezen

érseki hatóság eddigi irataiban, hogy a Tekintetes Kormánybiztosság kész házakat juttasson a telepés lelkészeknek, hanem azt, hogy a tíz telepés lelkészi központban a lelkészek számára alkalmas és megfelelő lelkészlakok építtessenek. Ezt a kérelmet most ismét megújítom — valószínűleg utoljára — abban a tudatban, hogy ennek a kérdésnek a megoldásán múlik a székely telepek kétségkívül elsőrangú fontosságú lelkipásztori ellátása.

Fentiek megvilágítására alábbiakban vázolja a mélyen vallásos néptől lakott székely telepek jelenlegi lelki ellátását, s azokat a nehézségeket, amelyekkel az ott működő lelkészek küzdenek.

Bácsjózseffalván nincs lelkészlakás. A jelenlegi lelkész abban a telepés házában lakik, amelyet a telepítési kormánybiztosság neki Bukovinában hagyott ingatlanvagyonra fejében juttatott. Ez a ház Dr. Németh Kálmán jelenlegi lelkész nevében van. Ha ő eltávozik erről a helyről, utódja nem talál lakást Bácsjózseffalván.

Hadikújfalun ugyanaz a helyzet állt fenn 2 évvel ezelőtt, mint ma Bácsjózseffalván. Az akkori telepés lelkész, Széll János Ede, mint ugyancsak Bukovinából jött lelkész, saját nevére kapott egy telepés házat. Amikor ő más egyházmegyébe volt kénytelen távozni, házát kiadta bérbe és az utóadaként odahelyezett lelkész az egész telepen nem kapott egy szobát sem, amelyben meghúzhatta volna magát. Amikor pedig a közigazgatás segítségével a volt lelkész házába költözött be bérlőként, akkor a volt lelkész ügyvédje útján kilakoltatási eljárást indított ellene, mégpedig sikerrel úgy, hogy a mostani lelkész egy olyan házában lakik, amelyet egyik földműves telepés sem volt hajlandó elfogadni, annyira lakhatatlan.

Andrásfalván a lelkész a tanítói lakás udvari kamrájában kapott búvóhelyet, de utóbb onnan is távoznia kellett és most egyik sokgyermekes székely telepés engedte át neki egyik szobáját, úgy azonban, hogy az egész család átjár a lelkész lakásán. Azt hiszem, nem kell külön kifejeztem, hogy ez mennyire méltatlan és tőrhetetlen megoldás.

Istenáldáson a volt Egészségház cselédszobájában van a lelkész lakása, de a község határozattal kiutasította innen is a telepés lelkészt és csak addig engedi meg ideiglenesen az ottmaradását, míg a telep kinevezett orvosa katonai szolgálatot teljesít. Ha leszerel, ez a „lakás” őt illeti meg.

A lelkész akkor itt is lakás nélkül marad, mert az egész telepen egyetlen egy üres ház nincs, a telepés házak pedig — egy szoba-konyhás házak lévén — nem alkalmasak arra, hogy esetleg valamelyik telepés egy szobáját kiadja a lelkésznek.

Istensegítsen a volt görögkeleti pápa lakásában van a telepés lelkész, ami aránylag az összes telepés lelkészségek között a legkedvezőbb megoldás. De itt is elintézetlen még ennek a háznak tulajdonjoga. A község innen is bármikor kitelepiheti a lelkészt, mert hiszen semmi döntés nincs arra nézve, hogy ez a ház az ottani lelkipásztort illeti.

Andrásmezőn a kultúrház altiszti lakásában van a lelkész. A ház a község tulajdona és a község csendőrpihenőt óhajt ott létesíteni, miért is felszólította a lelkipásztort, hogy szerezzen magának más lakást. Más lakás természetesen a telepen nincs!

Hadiknépe sorsa a legmegoldhatatlanabb. Ide 3 éve nem tudott az Érseki Hatóság lelkészt helyezni, mert a szó szoros értelmében még olyan tartózkodási hely sincs a pap számára, amelyet a fentiekben vázoltam. Ezért nincs is a telepen helybenlakó lelkész, pedig a több, mint 1000 magyar lakik ott, hanem az onnan 22 kilométerre fekvő Újvidékről jár ki egy ferencrendi atya, aki egy-egy lelkipásztori kiszállás alkalmával 44 kilométert kénytelen megtenni, hogy istentiszteletet tartson, hogy a hitoktatást ellássa, hogy szentségeket szolgáltatson ki, vagy temessen. Ilyen lelkipásztori kiszállásra minden nap sor kerül!

Horthyváran sincs lelkészlakás. A jelenlegi lelkésznek: Sebestény Antal érd. főesperesnek van saját háza a telepen, amelyet Bukovinában hagyott saját vagyona fejében kapott. Öreg ember, aki már nyugdíjba készül és távozása esetén nem helyezhető oda lelkész, mert lakás számára nincs.

Hadikfalva telepés lelkésze Györgypusztán lakik és onnan jár ki ellátni a telepet, mert ott sincs a lelkésznek alkalmas lakás.

Ezek után kénytelen vagyok leszögezni: ha egyáltalán komolyan vesszük ezeknek a telepeknek a gondozását és főleg lelki ellátását, akkor egyáltalán nem megnyugtató a Tekintetes Kormánybiztosság ana megállapítása, hogy a telepen lelkészi lakás céljaira megfelelő kiutalható ház nincs. Mert ha nincs, akkor építeni kell.

Erre pedig látok egy megoldási módot. A m. kir. belügyminisztérium kebelében dolgozó ONCSA az állami költségvetésben olyan összegek felett rendelkezik, amelyekből állandóan tud építeni lakóházakat. Tekintve emez alap célját, kétségkívül nép- és családvédelmet valósít meg a m. kir. kormány, ha az említett telepeken egy-egy lelkészlak felépítését veszi programba emez alap terhére. Mert hiába telepítünk sokgyermekes magyar családokat, ha e telepés családok vallásérköcsi nevelését helybenlakó lelkész működésével nem biztosítjuk! Az ONCSA-nak pénze is van, építési anyaga is van, nincs tehát akadálya annak, hogy az építkezést azonnal programba vegye és a küszöbön álló tavasszal meg is valósítsa.

Végül sajnálkozva látom ezen érseki hatóság javaslatának teljes mellőzését arra vonatkozólag, hogy egyéb egyházi alkalmazottak is részesüljenek javadalmazásban, nevezetesen a kántorok és harangozók. Ezt ezen érseki hatóság előző memorandumában külön felemlítette és indokolta. Teljesen érthetetlen előttem, hogy az előbbi előterjesztéseknek ezt a pontját, mely természetesen összefügg a lelkészkérdés megoldásával, még csak válaszra sem méltatta a Tekintetes Kormánybiztosság.

Fentiek figyelmebe vételét és sürgős intézkedések folyamatba tetelét kérve a Tekintetes Kormánybiztóságtól, jelzem, hogy jelen iratotat másolatban közöltem mind a nagyméltóságú Miniszterelnök, mind a nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter urakkal.

Kalocsa, 1944. február hó 28.

*Grósa József
kalocsai érsek*

(Tolna megyei Levéltár, X/51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

Adatok és megjegyzések a Déva, Csernakeresztúr, Sztrigyszentgyörgy és Vajdahunyadi székely-csángó telepítésekhez

Írta:

Dr. Meskó Miklós

a Romániai Magyar Népközösség hunyadmegyei tagozatának elnöke

Hunyad vármegye. A honfoglaló magyarság ősi telephelye. E megyében ma együtt élő népeknek legidősebb testvére. A többinek szállásadója.

Bizonyítják: történelem, okmányok, a két bevándorolt testvérnél a megyei történelme, a község és városok nevei.

Sok község szláv nevet hord, de akik e neveket községeinknek adták, a történelem kiderítetlen múltjában már nyom nélkül tűntek el. Ma három nép uralja a megyét, lélekszám szerinti rangsorban: román, magyar és német.

A 421 községből 136 község és város ősi magyar nevet hord. Mai hivatalos neve a magyarnak vagy nyelvi változata, vagy fordítása.

Az erdélyi honfoglaló magyarság, mint általában mindenütt, úgy itt is a völgyekben telepedett le és ott alapította községeit. Keletről nyugatra a megyét ketté vágó Maros, az ebbe a megye közepén betorkolló dél-északi irányú Sztrigy és a vele szomszédos völgyben párhuzamosan haladó kis Cserna partjain, a magyar birtokosok kúriái és a magyar templomok körül keletkeztek a magyar községek. E letelepüléseket ma már mindenütt a románság veszi körül, amely a pásztorkodó havasi lakosság leszállott és földművelővé előlépett utódja.

A magyarság későbbi csoportjainak érkezése összefügg a kultúra erősebb ütemű terjedésével, a városok fejlődésével, a gyárak alapításával és a bányák megnyitásával.

A harmadik erdélyi nép a német, a szászvárosi szász székben ősteleplülő, 1600-as álló lélekszámmal. A négy bányavidéken betelepült munkás és tisztviselő. Az 1910. évi népszámlálás tanúsága szerint a 340.000 lakosból 8000 vallotta magát németnek. Ma, számát megtűszerezve, papírformában vármegyénk a Bergland fontos alkotórészévé vált.

A honfoglaló nemzet az 1910. évi népszámlálás szerint a falvakban 12,9 %-ra süllyedt le, a városokban 50 %-nál tartott. Ez a nemzeti elsorvadás az évszázadok folyamán bizonyos szabályszerűséget vett fel és a teljes befejezés felé halad. Keresve sem találunk még egy államot széles e világon, amelyben az államfenntartó nemzet a betelepített vagy beszívárgott elemek előnyére vagy velük váltott kardcsapás nélkül ily mérvű, vagy csak hasonló veszteségeket szenvedett volna. Csak a vak nem látja, hogy ez az eredmény a „könyörtelenül, barbár módon, tűzzel-vassal végrehajtott ultrasóván magyarosításnak” okszerű következménye.

Csak a tény leszegezésére szorítkozunk e szűkre szabott helyen, ezt is csak tulajdonképpen mondanivalónk világosabbá tétele érdekében mondjuk, miután ez az év a legalkalmasabb az önmarcangolásra, a bűnbánatra, a lelkiismeretfurdalásra. Ha nem régebben, csak száz évvel ezelőtt és azóta hallgatott volna a hiva-

talos és hivatásos országos kormányzó politika a költők (próféták) tanítására, figyelmeztetéseire és korholására, — nem jutott volna a magyarság nemzet-területén a magyarság ügye az ebek harmincadjára. De:

.....
Ó magyarnak szülleték,
S hazájában ősi jelszó:
Ejh, ráértünk arra még!
(Petőfi, Pest, 1847)

*

Ötven évvel ezelőtt mozdul meg a lomha hivatalos szervezet, hogy megkíséreljen utána loholni a való életnek. Amikor már vesztett békés nép-csaták nyomán egyik község a másik után, egyik völgy a másik után esik el, s tűzik fel a hegyek egész sorára gyözedelmes zászlait a hódítók.

1894-ben hozza meg a magyar törvényhozás a telepítési törvényt, amelynek gyáván bevallani sem mert célja talán ennek a végveszélynek, ennek a címerfordításnak útját szegni és megkísérelni megmenteni azt, amit még akkor lehetett.

Megtartani azt, ami akkor még megmaradt? Talán ennyit megengedett volna nekünk is Európa közvéleménye, amire oly sokat adtunk és amelyik azután velünk — ahogyan mi azt magunknak megástuk — alaposan el is számolt.

Ez a lépés is olyan volt, mint minden munka, amit a magunk nemzeti ügye érdekében kezdeményezhetünk. Isten és ember, magunk és idegen előtt igazolható volta dacára csak arra volt alkalmas, hogy az ellenséges hírverésnek adjon tápot, ezzel tekintélyünket és jóhiszeműségünket kompromittálja — anélkül, hogy a célt, az erők konzerválását, a még akkor meglévő birtokállományt biztosítsa, a lavina megállítását akár csak megkísérelte volna. Törvényhozás elé vittük az ügyet telepítési jog kodifikálása formájában, ahelyett, hogy a munka szarvát megragadva, tettekkel cselekedve, ahogyan a bölcs román mondja: tace si face — a nyilvánvaló tennivalót elkésve bár, de elvégeztük volna.

Messze vezetne, ha most részletesen foglalkoznánk ezzel a törvénnyel, csak egy pár intézkedést ragadunk ki belőle, amelyek tárgyalni kívánt anyagunkhoz egészen közel fekszenek. De megemlítetlenül nem hagyhattuk, miután a tárgyalt akció kiindulási pontját képezi.

Törvénytarunkban az 1894. évi V. t. c. nevet viseli ez a jogszabály. Mindenről van benne szó, csak arról nincsen sem betűkben, sem tartalomban, sem szellemben, amiről benne szó kellene legyen: a magyar nemzetiségű lakosság területi birtokállományában beállott katasztrófális változások orvoslásáról. A szűkkeblűség,

a nagyvonalúság, a szociális érzék, a tárgyismeret teljes hiányának bizonyítványa. Egy atomnyi nemzeti lélek sincsen benne. Jogok, kötelességek, szabályok, szankciók. — Tőke, kamat, törlesztés, árverés, kilakoltatás. Rideg jogászmunka — ez van benne. Ott készült a fővárosban egy fényesre kefélt miniszteri tanácsosi szoba íróasztalán — és aki csinálta, az még sohasem látott romokban heverő magyar kúriát, amelynek elvadult kertjében a szomszédság állatai túrnak, — begyepesedett magyar templomküszöböt. Magyar falut, ahol már többé magyarul nem beszélnek. Ügyvéd és bankorganizációt, amely kitűnő összedolgozásban húzza ki a földet a magyarság alól a szigorúan alkalmazott kitűnő magyar törvények segítségével. Nem látott elnéptelenedett, gyermektelen magyar falut — és nem látott meztelen, éhes, nagycsaládú szorgalmas magyar parasztot. Nem látta a magyar élet tagadását és igenlését. Az eladósodott, pusztulásra ítélt nagy és közép magyar birtokot, amelytől tulajdonosa szabadulni akar — és mellette a földimádó magyar parasztot.

Mert ha ezeket látta volna, akkor tudta volna, hogy az a törvény hogyan kell megszerkesztessék — ha már törvény kell — ha már törvényben kell kimondani azt, odáig süllyedtünk, hogy a saját országában az államfenntartó népet sem szabad koldussá és földönfutóvá tenni.

De mi bántjuk a bürokratát, a törvényszerkesztőt? Hol voltak a birtokos, a gazda, az ügyvéd-törvényhozók, akik onnan jöttek, ahol a magyar harangok elnémultak?

(Csak mint érdekességet említjük meg, hogy az időben e megye hét országgyűlési képviselője közül három zsidó volt.)

A törvényhozás három millió forintot bocsát a kormány rendelkezésére. Ezt alapszerűleg kell kezelni, tehát nem lehet elkölteni. A tényleges szükséghez képest használható fel. A törvényhozó tehát elképzeli, hogy erre az összegre talán nem is lesz egészen szükség. A tőke állandéka nem fogyasztható. 4 %-ot kell fizessen a telepes gazda a kölcsön után, amit kap.

Megannyi megtagadása a munkasiker lehetőségének. Hat millió korona! Ezzel képzeli jóvátenni évszázadok mulasztásait és elkövetett bűneit. De ez a hat millió sem bocsátható feltétlenül a cél rendelkezésére, hanem 4 %-os kamattal kölcsön lesz adva biztosíték ellenében.

Vajon akinek nem tragikus vereségei, hanem történelem teremtette sikerei vannak, — az is ilyen óvatosan körültekintő kalmár??

Például a román állam a román parasztnak földet ad olyan áron, hogy egy holdnak az értékét egy pár tyúknak az értékével kiegyenlítheti. — A román állam a román iparosnak és kereskedőnek 1 %-os kölcsönt ad 10 évre minden fedezet nélkül.

Mily szédítő mélységben alatta áll a mi koncepciónk a sokszor oly gögösen kezelt, felülről lenézett román politikai éleslátás, nemzeti gyakorlati érzék, sőt állampolitika alatt. Balkanizmust emlegetünk, amikor róluk és politikájukról beszélünk, holott eljárásuk, politikai irányvezetésük egy erőtlő és öntudattól duzzadó, harcos, kemény nemzeti munka, olyan, amelyet a korszellem diktált 100 év óta! Semmivel sem áll mögötte a nyugati, nagynak nevezett nemzetek ösmeretes külpolitikájának. Nem, nem tévedtünk, külpolitikát akartunk mondani. A nemzeti belpolitika — bölcs külpolitika is. Különösen pedig az Közép-Európa és a Balkán tragikusan összegyökerezett népeinek ebben a közös életterében.

Na de hát a magyar állam sem volt ilyen szűkkeblű, ilyen krajcárosan elfogult, ilyen bátoratlan, mindenkivel szemben. Íme nagylelkűségének, nagyvonalúságának nagyszerű példáját nyújtotta akkor, amikor nem a magyar föld megmentéséről, hanem a román ortodox és román egyesült püspökségek és érsekségek, tehát az erdélyi román papság támogatásáról kellett gondoskodjon. Csak az egyetlen 1918. évben a magyar állam kasszájából az „alapszerűség” és „tőkeálladék érinthetetlené” principiumainak úri feladásával 11.304.310 koronát fizetett ki effektíve a nagyváradi, balázsfalvi, lugosi, szamosújvári, aradi, karánsebesi és nagyszebeni román egyházfejelmeknek és papjainak kongrua, korpótlék, családi és ru-

hasegély, stb. címén. Egy évre kétannyit a román szentatyáknak — mint kamatra 50 év alatt a magyar parasztnak.

A nemzetiségeket elnyomó és kizsákmányoló magyar politika a maga magyar parasztjának 4 %-kal tervezte odaadni a pénzt arra, hogy államfenntartó és a nemzet jövőjét tovább plántáló verejtékes életét élje, adófizető és honvédó magyar katonát adjon — a kamaton felül. Ilyen mérvű korlátolttság csak Mohácsokhoz vezethet. "Nekünk Mohács kell" mondta azokban a napokban a költő, de túlértékelté nemzetét. Azt hitte, hogy tanul Mohácsból...

Tehát kamatra adta fiának a pénzt. Hiszen amiként az alábbi négy szegényes telepítési vállalkozás bizonyítja, fiai még így is boldogultak volna.

Egy ilyen törvény által alkotott légkörben történtek meg a hunyadmegyei telepítések.

Ahogy mondani szokták, Hunyad megye az elnémt harangok klasszikus földje. Talán sehol a régi Magyarországon nem található annyi romba dőlt magyar templomot és magyar kúriát, mint itt. Közhelyek. Röviden említsük meg a megye magyar őstelepléseinek vonalait, amelyek a tárgyalt kérdésre befolyással bírnak:

A/ A Maros völgye:

- I. Marosillye - Brettye - Dobra (elesett)
- II. Maros-Németi és Solymos (megszűnt) - Déva (erős) - Piski (lejtőn van)
- III. Szászváros (áll) - Lozsád (áll) - Tordos (legyengült)
- IV. Haró (áll) - Berekszó-Kéménd (elesett) - Rápol (gyöngye) - Algyógy (megszűnt)

B/ A Cserna völgye:

- V. Csernakeresztúr (erős) - Alpestes (gyöngye) - Kis- és Nagy-Barcsa (nyelvét vesztí)
- VI. Vajdahunyad - Rákosd - Hosdát (állanak)

C/ A Sztrigy völgye:

- VII. Bácsi (áll) - Pusztakalán (ingadozik, asszimilál) - Sztrigy-szentgyörgy (erős) - Magyarbrettye (elesett)

D/ A hátszegi völgy:

- VIII. Hátszeg város (elsorvad) - Retyezát aljai községekben gyöngye szórványok a még létező birtokosok körül.

E/ A zsilvölgye:

- IX. Nem tulajdonképpen őstelep. A bányák megnyitása óta létezik. Dacára mindennek, ma is erős Petrozsény - Aninosza - Vulkan - Lupény.

Távolságok (maximálisak) a kultúrközpontoktól:

I. - Déva:	17-25 km
II. - Déva:	6-10 km
III. - Szászváros:	6-10 km
IV. - Déva:	6-18 km
V. - Déva:	3-24 km
VI. - Vajdahunyad:	3 km
VII. - Déva:	16-26 km
VIII. - Hátszeg:	21 km
IX. - Petrozsény:	1-19 km

Az őstelepléseket azért soroltuk fel, mert ezeknek a nagyrészt elsorvad, de nagy múlttal bíró településeknek, amelyeknek gyökerei még teljesen ki nem veszték és amelyeknek lakóiban érzésben még élt származásuk tudata, sőt ahhoz ragaszkodtak is mint jó emlékekhez - komoly jelentőségük lett volna egy bölcs telepítési politika

végrehajtásánál. Megvolt politikai, néprajzi és történelmi jelentőségük. És a legtöbb helyen még nem pusztultak el teljesen az erdeti kijegesedési pontok: az egyházak és a földbirtokosok.

*

A telepítés megállhat önálló község formájában. A törvény ilyenek létesítését is feltételezi. Megyénkben erre nem lett volna lehetőség, még ha akarta volna is valaki. Nálunk a telepítésnek a célja nemcsak az kellett legyen, hogy ennek útján a földművelő gazdák egy bizonyos csoportja, amelynek eddigi telephelyén valamilyen okból szerepe lett volna betölteni egy elmúlt, talán kiélt, talán életre vagy a magyarság szerepére alkalmatlanná vált család-csoport megüresedett és elfoglalás veszélyének kitett helyét.

Nálunk Erdélyben a telepítésnek tehát felfogásunk szerint mindig úgy kellett volna történnie, hogy népi és történelmi múlthoz, ilyen területhez és környezethez kapcsolódjon.

Ez nem az új telepnek lett volna létfeltétele (amelyet ki lehetett emellett tökéletesen szolgálni), hanem az ó-telep megújításának, újjászülésétének, megerősödésének célja. Ez pedig egyenlően súlyos, ha nem még fontosabb nemzeti szempont.

*

Ebben a tekintetben a megyénkben végrehajtott telepítéseknek nem mindenike mondható elhibázottnak.

Egy józanul, körültekintéssel végrehajtott telepítésnek többi előfeltételei is fennforognak egyes esetekben.

A legnagyobb telep a dévai, minden tekintetben helyesen és szerencsésen megválasztott telepítési hely.

Mert a megyeszékhely magyarságát erősíti és magyarságát hangsúlyozza.

Mert ősrégi magyar telephely - nagy történelmi múlttal és nagy hagyományokkal.

Mert jó marosmenti földje van, főútvonalon fekszik, nagy folyó mellett, völgyek torkolatában, fejlődésre minden tekintetben alkalmas helyen, szinte korlátlan lehetőségekkel kelet és nyugat felé a Maros, az országút és a vasút mellett. Fejlődhetik mezőgazdaságában, mert a völgy széles, hosszú és termékeny. Erősödhetik kultúrájában, mert egy magyar városhoz kapcsolódik. Alkalma van iparosokat adni és értelmiséget a városnak és megyének.

Tehát saját magának, környezetének, egyénnek, társadalomnak és a nemzetnek kitűnő szolgálatokat tehet munkájával, szaporodásával és rajzsával.

Kedvezőtlenebb feltételek között létesülhetett a vajdahunyadi telep. Itt a lehetőségek sokkal korlátozottabbak. A város, amelyhez csatlakozott magyarságában gyöngye, bár történelmi múltja és hagyománya a Hunyadi családi otthonra való tekintettel örökéletű.

A sivar gazdasági láthatárt valamit enyhíti, hogy egy viszonylag nagy állami vasgyár tözsomszédságában születik meg, a zalasd völgyi vasércbányák sincsenek messze, — hogy közelében két ősmagyar község van: Rákosd és Hosdát.

Ezek közül a feltételezett jó kilátások közül azonban vajmi kevés valósult meg. Az állami vasgyár az idő múlásával kizárta őket a munkavállalás lehetőségéből, — a szomszédos magyar falvak lakosságával pedig nem lépett soha társadalmi vagy rokoni kapcsolatba valószínűleg a felekezeti különbség miatt. De tapasztalati tény, hogy a csángó-székely eléggé kizárólagos természetű. Sem befogadni, sem magánosan elszármazni nincsen kedve.

A csernaakeresztúri telepítés nélkülözi az összes ésszerű és tanácsos feltételeket, amelyek különösen Déva telepjénél ennek előnyére szolgáltak. A község (396-159 arányban) túlnyomólag román, — a magyarok pedig reformátusok, holott a telepes katolikus. Az ősmagyarország gyöngye, anynyelvét alig beszéli csekély hányada. Az érintkezés a két népcsoport között csak szórványos. A Cserna völgye szűk, földje sovány, falu-falu hátán. Talpalatnyi tér sincsen terjeszkedésre. A második nemzedéknek és a többieknek nem hogy érvényesülésre nincsen kilátása, de még a legszűkebb

ellátásra se, a legnagyobb nyomornak néz elébe. Ma már abban van.

Sztrigyszentgyörgy községnek mint telepítési helynek megválasztásánál semmiféle szempontot sem látunk érvényesülni. A világtájak minden irányban elég nagy távolsáig román községek a szomszédai és ő maga tiszta román. Városok 20-30 km távolságra. A Sztrigy partján épülve a víz minden szeszélyének és veszélyének ki van téve. Bár a völgy nem szűk, észak-déli irányban pedig lehetőségeket nyújthatna a terjeszkedésre, — de minden vonalon szorosán el van gátolva a hangyaszorgalmú, öntudatos román községek gyűrűjével. Földje sovány. Egyetlen gyöngye kárpótlás az 5 km közelben lévő kaláni vasgyár által nyújtott munkalehetőség. (Telep létesítése alkalmával a vállalkozók — ha gondoltak erre az egyetlen előnyre, nem számolhattak azzal a ténnyel, hogy utóbb ez az egyetlen előny is elesett. A magyar munkások ebben a gyárban munkát nem kapnak.)

*

Az alábbiakban röviden ismertetjük a négy vajdahunyadmegyei telepítés történetét és közöljük adataikat.

I. A dévai „Bukovinai székely telep”.

Két részből áll.

Az ó-telep 1889-1892 években keletkezett. „Déva mezőváros” polgármestere Issekutz Antal volt. Talán a legtöbb érdem az övé abban a sikerben és áldásban, amit a telepítés nyomán a csángók elértek.

54 család jött Istensegíts, Hadikfalva és Andrásfalváról. 95 fiú és 85 leánygyermeket hoztak. Összesen 288-an voltak.

Az állam volt a föld tulajdonosa. A dévai határban, a harói legelővel együtt 1329 katasztrális hold osztatott ki. Nem volt jó földnek mondható, de a gondos gazdálkodás nyomán nagyrésze elsősosztályúvá vált.

A családok így részesültek a földekből: 33 család kapott 10 holdat, 12 család 20-at, 7 család 30-at, 2 család pedig 50-et. A legelőket közösen használták.

Házait és gazdasági épületeiket maguk építették fel kalákában, a kincstári faraktárakból kaptak kedvezményes áron azokhoz anyagot.

A szántóföldek vételára holdanként 200 korona volt, a legelő 70 korona. Ötven év alatt kellett letörleszteni 4 %-os kamatokkal. Az ár az akkori forgalmi érték volt, semmivel sem olcsóbb.

Az új-telep 1910-ben keletkezett. 45 család jött 119 fiúval és 92 leánnyal, összesen 301 lélek. Származási helyük Istensegíts, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva.

A föld tulajdonosai a Szentiványi, Dávid és Steinmann családok voltak. A felosztott terület 356 hold szántó és 120 hold legelő. A föld minősége gyöngye.

A telepesek közül 34 család 10 holdat kapott és 11 család 1 és fél holdat (zsellértelep).

Tehát a telepítéskor a két dévai telep 99 családja 589 lelket számlált.

50 illetve 30 év múlva.

Állapot 1940. évben:

Az ó-telepen 235 család és ház, az új-telepen 190 család és ház összesen 2220 lélekkel.

A telepesek fő foglalkozása a földművelés volt, különös szereppel foglalkoztak az állattenyésztéssel és ezzel kapcsolatban — legfontosabb bevételi forrásuk a fuvarozás volt. A dévai piacon termékeiket kitűnően értékesíthették.

Két állami elemi iskola és egy római katolikus elemi iskola foglalkozott gyermekeikkel. Lelkipásztoraik elejétől kezdve a főként székely származású Szent Ferenc-rendi szerzetesek voltak, akik a dévai plébániát vezetik. Az ő kitűnő vezetésük alatt a csángók nagyon jól megőrizték székelységüket, annak minden szellemi

és lelki előnyével.

Változások.

A harói büntett nyomán az impérium változás után elvesztettek 81 hold marosmenti legelőt. Ez a marhatenyésztés tekintetében reájuk nézve végzetes csapás volt.

A román agrárreform kisajátította 50 hold egyéni földjüket.

Szereztek saját takarékoságukból 44 holdat. Elvesztettek egyéni könnyelműségéből — idegen kezekre juttatva 110 holdat a java szántókból. Itt nyomult be Szántóhalma és Szent-András községek közönsége a telepbe.

Az állam által elmulasztott lehetőségek a telep fejlődőképességének biztosítására:

1./ A dévai telepet környező felosztott magyar birtokok (Jánky, Imecs, Cösz, Rigó és Székely) 400 holdjának megszerzése.

2./ A dévaival tájbeli egységet képező marossolymosi és marosnémeti szomszédos községekben felosztott Szentiványi Gábor és Igaz Kálmán és Kompolthy-Imecs féle összesen 630 hold részben már a kincstár által meg is vásárolt — és a Gyulay - Kun-Kemény féle marosnémeti 200 holdas — telepítésre kitűnően alkalmas elsőrangú földeknek a dévai telepítési tervhez csatolása és ezen — csak termőföldben (erdőkön kívül) 1230 holdnak egyidejű vagy alkalmas időben való betelepítése. Ha ez megtörtént volna, a Déva-Solymos-Németi telepeknek, amelyek keleten és nyugaton csatlakoztak volna a vármegye székvárosához, ma 4000 lelket meghaladó magyar lakosa lenne anélkül, hogy a másnyelvű lakosoktól egy holdat is meg kellett volna szerezni.

A telepesek. Tiszta székely származás. Nyelve, szokásai, erkölcs, értelmessége bizonyítja. Szereti földjét, állatjait. Szellemileg fejlett, józan életfelfogású, ment a babonáktól. Fajához, nemzetéhez hűségesen ragaszkodik. Hitéhez hű. Vezetőinek szavát, tekintélyét elfogadja és hosszú tapasztalat után azokban bízik, tanácsait követi. A legkitűnőbb telepítésre alkalmas faj.

A közülük kinőtt iparosok és kereskedők igen jól megállják helyüket, az osztálynak értékes tagjai lettek. A népközösség támogatásával, vagy családi ambícióból kitanított gyermekek iskoláikat kitűnően végzik el és belőlük jó papok és más értelmiségi polgárok lesznek. A telep értékes melegágya a magyarságnak.

A hunyadmegyei magyarság mai gerincének a megpróbáltatások évtizedeit megverve, de töretlenül végig küzdött kemény darabja.

Egészségügyi viszonyok: beteg gyógykezelési és ápolási lehetőségek jók. Orvosok, vármegyei kórház helyben.

II. A csernakeresztúri székely-csángó telepítés

A falu a dél-északi irányban folyó és a Marosba torkolló Cserna folyócska mellett van. A telep pedig a faluhoz épült.

Korábbi birtokosok a Herczeg, Bíró, Furka és Buda családok 920 holddal és 230 hold kincstári birtok. Összterület tehát, ami kiosztásra került 1151 kat. hold. Ebből 600 hold szántó és 411 hold legelő, meg 140 hold erdő.

Vállalkozó telepítők dr. Barcsay Andor ügyvéd és Szabó Imre tisztviselő. Befejezte az Altruista Bank. A telepesek szabad kézből vették. Alapítási év 1911.

113 család jött a fent említett bukovinai falvakból, lovas székéren utaztak ideig, magukkal hozva állatjaikat és gazdasági felszerelésüket is.

Kétféle telep volt: 66 telep tíz holdas. Ezeknek megszerzési ára 250 korona évi törlesztéssel 50 esztendő alatt, és 45 telep 5 holdas 125 korona évi törlesztési árral. Az utóbbiak egy szoba-konyhás házat kaptak, az előbbieket két szoba-konyhás házat.

A telep lélekszáma 1911-ben 680 lélek, 1942-ben 221 család

1074 lélek.

Nagy nehézségekkel eltelt 30 évet küzdöttek át. Katolikus hitüket és magyar nemzetiségüket a leghűségesebben megtartották minden viszontagság között. Reájuk is áll mindaz, amit értelmességük és fegyelmezettség tekintetében fentebb a dévaiaikról mondtunk. Azonban sorsuk azokénál lényegesebben rosszabb volt. Ezzel a kérdéssel fentebb már foglalkoztunk.

III. A sztrigyszentgyörgyi telepítés.

A telepítés éve 1910.

A betelepített terület cca 300 hold. Pap Jenő dévai táblabíró bacsalári birtokrésze és Szoboszlay testvérek helyi birtokán dr. Barcsay Andor és Szabó Imre a Központi Hitelszövetkezet támogatásával hajtják végbe.

52 család érkezett Bukovinából, 350 lélek.

A családok 4, 8, 12 holdas telepeket kaptak.

A telep házai - utcája a Sztrigy folyó partján épült fel a bacsalári országúton. A folyó állandó támadásainak van kitéve, attól sokat szenved.

Az elhelyezkedés hibáival már fentebb az általános részben foglalkoztunk. Terjeszkedési lehetőségek sohasem voltak. Ehelyett 1922 évben a telep súlyos vérvesztéséget szenvedett. Lelketlen ügynökök erős hatósági támogatással a braziliai Sao-Pauloba csalta ki a telep egy jelentékeny részét, 180 embert, akiknek javarésze — értesüléseink szerint — elpusztult. Az akkori Magyar Párt elkeseredett küzdelmet folytatott telepesekkel, ügynökökkel és a hatóságokkal ennek a szerencsétlenségnek megakadályozására. Sikerült a betegséget erre a telepre szigetelni. De azt hisszük, hogy itt sem talált volna melegágyra, nem vert volna gyökeret, ha nem lettek volna e telep viszonyai oly nyomorúságosak és nem lett volna a telepesek élete és jövője oly reménytelen és kilátástalan.

E visszaesés és az ennek nyomán bekövetkezett lelki válság a telep fejlődését megakasztotta. Kicsiny birtokállományából a kivándorlással kapcsolatos vagyoni elpredálás következtében 120 holdat elveszített, közel a felét a termőföldeknek.

1941. szeptemberben a lélekszám 332. Ha 1922 évben nem veszt el 180 lelket, — akkor ez a telep is, minden nyomorúsága dacára, fel tudta volna mutatni azt a lélekszámbeli fejlődési arányt, amit a többiek felmutattak.

Az utóbbi években a magyar telepnek gondos, lelkes támogató szelleme támadt egy egészen fiatal, szomszéd falusi magyar birtokosban, russi Sándor Annában, aki ritkán tapasztalt odaadással, teljes önzetlenséggel, szokatlan, nemét és életkorát meghazudoló eréllyel és életrevalósággal áll e szegény, árva telep minden felmerült problémája megoldásának szolgálatában és Népközösségünk keretében fáradhatatlanul vet fel újabb életrevaló gondolatokat. Ma a telepnek, a kitűnő jó pap, dr. László Ferenc kaláni r. k. plébánossal együtt, szellemi vezetői. Az ő kezekben életszínvonal és szellemi élet lényegesen javul. A plébános el nem csüggedő fáradhatatlan munkája eredményeként szép templomot és magyar iskolát teremtettek a semmiből. Áll a régi mondás: ahol a legnagyobb a baj, ott legközelebb a jó Isten segítsége.

IV. A vajdahunyadi csángótelep

A telepítés 1892-ben történt, amikor Hadikfalváról Bukovinából 19 csángó házaspár jött Vajdahunyadra, 93 lélek. Minden családnak 16 hold földet kapott, amiben benne van a háztelek és a legelő részesedés is. A birtok állami tulajdon volt, illetve annak egy részét képezte. A telepesek családonként 5500 koronát fizettek, évi 110 koronás részletekben. Földjük áradásos és vizenyős terület a Cserna mellett. A birtok javát az állam megtartotta. A telepet a Cserna rendszeresen előnti. A házakat a telepesek maguk építették fel, az anyagbeszerzést megkönnyítették nekik.

A kapott területet megőrizték 19 hold híján. Szereztek 20 hold

új földet.

A régi impérium alatt, különösen 1907-1909 tájáig, amikor a Vajdahunyad-Gyalári keskenyvágányú vasút elkészült, földjük mellett fuvarozással jól kerestek és így életszínvonalukat valahogyan ezzel a kereset kiegészítéssel fenntarthatták. Az új impérium alatt különösen a vasgyárban való munkavállalás segített volna sorsukon, de a fennálló sajnálatos viszonyok között vajmi ritkán fordul elő, hogy egy csángó munkás az állami gyárban munkát vállalhatna.

Sorsukon őket jellemző élelmességgel igyekeznek segíteni, sokan az ipari pályára mentek és ácsok, asztalosok, kőművesek, cipészek, szabók, kovácsok, kerekesekek lettek. Szellemi pályán jelenleg hárman működnek, akik ferencrendi szerzetes papok. A leányok közül hatan apácák lettek.

Ha a főfoglalkozásuk ma is a földművelés, azért sokat fuvaroznak az utolsó évekig, amikor lovaikat és szekereiket majdnem kivétel nélkül elvitte a háború.

A telepítéskor 93 lélekből álló, tisztán római katolikus telep az idők folyamán annyira felszaporodott, hogy 1940-ben 450 volt a lélekszámuk.

Azóta elment hét család és a közismert okokból majdnem minden családból a férfi fiatalság. Ma már csak 368-an vannak.

Telepítéskor templom és iskola részére is hasítottak ki telket, de a felépítésekre nem került soha sor.

Az ipari munkássággal, bányászokkal, gyáriakkal, Amerikát megjártaival való érintkezés lelkileg megtámadta ezt az egyébként jóra való népet, úgyhogy jelentékeny része ma erősen baloldali beállítottságú. Szerencsére a nők még vallásos érzésűek és így természetes ellensúlyozást talál az elég rossz helyzet. Nagy áldás volna rájuk, ha ott a telepen maguk mellett papjuk és tanítójukat érezhetnék, akik őket irányítanák és összetartanák.

A két szomszédos községgel való közelség semmit sem jelentett a telepeseknek. A hoszátiak erősen el voltak románosodva, a rákosdiak jobban tartják magukat, a felekezeti különbség is erős akadálya a közeledésnek, barátkozásnak.

Az állam által elmulasztott lehetőségek.

A telepítés nagyon jelentéktelen értékűnek indult (19 család) — és 50 év alatt mégis 450 lélekre szaporodtak a telepesek. Elgondolkozhatunk, látva magunk előtt ezt a mesébe illő valóságot — 93-ból 47 év alatt 450 lélek. Ez a rossz telepítés megötszörözte magát 47 év alatt és bőségéből még felesleget is szórt szét a világba!

Miért hoztak ide csak 19 családot és miért nem 200-at? Mit mond a számtan, nem a politikai, hanem a szigorú matematika, hány magyar lett volna 200 telepeseből a Cserna völgyében ennyi idő alatt?

A kincstárnak a telepítéskor — sőt még ma is — a Cserna és az országút között cca 200 hold földje volt.

A tőszomszédságban lévő Bujtoron Alexander birtokos 100 holdja került szétosztásra másoknak.

A vajdahunyadi Bendekty féle kítűnő földekből álló 250 holdas birtokot utóbb parcellázták fel.

Alsótelek - Vádubori, a csolnakosi Csolnakosy család, a csernai Csernay család, az alpestesi Barsay család birtokai, mind azután kerülnek újra. Mind egyesíthető illetve egységes terv és elvek szerint betelepíthető lett volna — mert összefüggő terület volt.

Ha ezeket az elárult birtokokat a vajdahunyadi megkezdett telepítés folytatásaként tervszerűleg felhasználják, a régi magyar Csernavölgye Csernakeresztúrj és a Marosig újjá születik!

Az ösmertetett tényekhez, a felsorakoztatott adatokhoz és a telepítettek bizonyoságtételéhez felesleges minden további magyarázat. Sapientia sat.

Amit a nemzet a telepestől várt — megtette. Mi azonban adósak maradtunk.

A tárgyalt kérdés lényegében és fogalmában elmerülve, a célok figyelembe véve, a tapasztalatok mérlegelésével — egy telepítésnek bizonyos feltételeit szabnók.

I. Miért telepítünk?

A nemzeti birtokállomány megvédése okából. Elveszni készült vidékek helyreállításának útbaindításáért.

Évezredes magyar gondolkozásmód, politika és célkitűzési rendszer szerint ez a terv sohasem irányul a velünk együtt élő testvérmékek ellen, hanem csak a népi igazságot kívánja szolgálni, a magáét megtartani, a vele szemben elkövetett igazságtalanságokat gyógyítani, nem más nemzet birtokállományát csonkítani, mást kiszajátítani.

Valahol legyengült, kívénült őslakosság van. Elnéptelenedés, gyermektelenség, elnemzetleniesedés, beolvadás.

Valahol népfelcsügünk van. Zsúfoltság, gyakori rajzasi ellenség. Elvándorlások szaporodása. Megélhetési, elhelyezkedési, családalapítási nehézségek, lehetelenségek.

II. Miért nem telepítettünk?

„A nemzetiségekkel való lovagias magyar elbánás miatt.”

A gyöngeség és gyávaság, a patópálos hanyagság és egyéni önzés, pöffeszkedő elbizakodottság, a nemzeti érzés és a fajszertet elhanyagolásának öndicsérő, hazug, magunkat és másokat elbolondíthatni képzelt szépsége. Az igazi magyar nép szabad, bátor szaporodásának mesterséges, bűnös meggátlása miatt.

Miért nem telepítettünk? — A birtokát már többé megtartani nem tudó magyar földesúr helyébe miért nem léphetett a földművelő magyar paraszt?, az a réteg, amelyből annakidején a birtokos nemes kiemelkedett? Kivel történt volna valami igazságtalanság, ha ezt tesszük? És miért lett volna európai bűn, ha ezt tettük volna — és miért nem az, amikor teszi Európa minden más nemzete és állama?

III. Milyen legyen tehát a telepítés, ha már a telepítés jó és igazságos dolog?

1./ A telepítendő közönség egyedeiben erős és egészséges legyen. Mentés mindenféle öröklött népbetegségtől és azok származékaitól. Gyermekszerető legyen és kimutathatólag hagyományosan sokgyermekes családú.

2./ Egyedeiben és közönségében legyen józan, káros szenvedélyektől mentes, szorgalmas, takarékos. Iszákos, játékos és bűnöző egyedeket ki kell zárni.

3./ Legyen vallásos és egyházához ragaszkodó. A telepítendő közönség egy vallásfelekezethez tartozzon. legyen a lehetőségéhez képest egy vidékről való, azonos műveltségi fokon, azonos szokásokkal, erkölcsökkel és felfogással.

4./ Nyelvében legyen tiszta. Kipróbált legyen nemzeti ellenállóképeségében. Tehát olyan legyen, amelyik megállotta a harcot a másnyelvű testvérmékekkel való érintkezésben, — nem vesztett e harcban, sőt abból megedzve került ki. Ilyen a székelységből kiszakadt csángóság. E tekintetben elsőrangú telepítési anyag. De ilyen maga az egész — végzetesen elhanyagolt székelység is, amely ezer évet meghaladó idő óta folytatja ezt a küzdelmet — törtetlenül.

IV. A letelepítési hely megválasztása.

1./ Feltétlen területi kapcsolat és állandó könnyű érintkezési lehetőség (jó úton, vasúton) a magyarság már meggyökeresedett telephelyével.

2./ Politikailag biztosított jövő.

3./ Völgyben, folyó mentén és a kiosztandó termőföldek és legelők közelében, hogy a megművelés a távolság miatt ne legyen időt rabló.

4./ A telepítés ne legyen támadó jellegű a leendő telepet környező őslakossággal szemben. Ne legyen oka a régicseknek az újonnan érkezetteket aggodalommal fogadni.

5./ A föld legyen alkalmas a mezőgazdasági munkára, s ha nem az teljesen, legyen rövid időn belül azzá tehető az új gazdák munkája által.

6./ A telepítés ne merítse ki a rendelkezésre álló összterületet. Tartalék maradjon állami kezelésben a telep fejlődésére való tekintettel.

V. A telepes lakóházaknak felépítése és összetétele tekintetében a tapasztalat szerint a konyha által elválasztott két szoba felel meg a legjobban egy nagy család igényeinek.

Gazdasági udvar és épületek berendezése szakkérdés. Méreteit a kisgazda szükségletei, a telepítés természete, a telepesek gazdálkodásának iránya (állattenyésztés, hizlalás, stb.) szabják meg.

Utcák, terek, templom, iskola, előljáróság, kultúrház, gazdakör, szövetkezet, önmagától értetődő megoldásokat követelnek.

A telepítés olyan pénzügyi megoldása, hogy a telepesnek ne legyen erre gondja. Ne legyen súlyosabb, mint amilyen a sorsa bármely más gazdának. Törődhessen gazdasági munkájával, a maga és családja felvirágoztatásával és nem a kamatok törlesztésével.

VI. Földművelő telepes közönség családjai között az anyagi képesség okából különbséget tenni szociális, nemzeti és erkölcsi lehetetlenség.

Az azzal az elvvel ellenkező megoldás erkölcstelen, közérdek- és társadalomellenes. Megengedhetetlen az úgynevezett zselléreltek, munkástelepek, fertálytelkek alakítása (dévai példa). Korszerűtlen, idejét múlta ez a különbségtéves azért, mert az egyik telepesjelölt módosabb, mint a másik. A telep nagyságának kiszabásánál nem szabad szerepe legyen a pénznek, a fizetőképességnek. A telep nagyságát egy parasztcsalád létfeltétele, munkaképességének határai, virágzásának lehetővétetele kell megszabja.

A dévai telepnél ezt 15-20 holdban állapították meg. Ez a megállapítás helyesnek, kielégítőnek tűnik fel a múlt távlatában. Ezen a telepen hatalmasan virágzott fel a székely-csángó család.

Azt vehetné valaki ellen, aki elolvasta a fent már elmondottakat, hogy a dévai zselléreltek gazda, vagy az oly nehéz körülmények között élt hunyadi, csernakeresztúri, vagy sztrigyszentgyörgyi telepes családja éppúgy felvirágzott, mint az egész telkes gazda családja. — Azonban a csángóság kitűnő életképessége, virulenciája ne legyen kizárólag mértékadó elbírálásunknál. Az a zselléreltek telepes, aki nyomorúságos 1 holdas birtoka, 1/4 telkes bensőségén nagy családot tartott fenn és nevelte fel gyermekeinek sorát, mondhatatlan gondok és nélkülözések között élt, korán végezte életét sokat szülő feleségével együtt, — és nagyon sok gyermeket temetett el. A takarékossgot ne kezdjük, ne gyakoroljuk a nemzet erőforrásainak biztosításánál. Itt még a pazarlás is indokolt lett volna és dús gyümölcsöket hozott volna.

Ha egymás mellé állítjuk három telepítés (Déva, Csernakeresztúr, Vajdahunyad) eredményeit, — a kezdetet és az 1940. évi helyzetet, feltűnő tanulságok mutatkoznak, amelyek az érdeklődő figyelmét el nem kerülhetik.

A dévai telepítés — amiként kimutattuk — megkezdésében

egészséges volt és megfelelt ama követelményeknek, amelyeket egy ilyen vállalkozástól megkövetelhetünk. Jó helyen, jó környezetben, elég jó, javítható földeken hajtattott végre. Kimutattuk, hogy a kívánt feltételek a csernakeresztúri telepítésnél nem forogtak fenn.

A dévai telep történelmét 99 családdal, 589 lélekkel kezdi, 1940-ben 425 család, 2220 lélek van.

A csernakeresztúri telep 113 családdal, 680 lélekkel, 1940-ben 224 család, 1074 lélek él itt.

A vajdahunyadi telep 19 család, 93 lélek, 1940-ben lélekszáma 450.

A dévai telepesek száma 30-50 év alatt minden bevándorlás kizárásával, sőt állandó elszivárgással 370 %-kal, a csernakeresztúriak 158 %-kal, a vajdahunyadiak 484 %-kal szaporodtak.

Sztrigyszentgyörgyöt a braziliai kivándorlás tizedelte meg. Ha ezt a veszteséget külön számoljuk el és a telepesek szaporodási eredményét így vizsgáljuk, akkor a következő eredményhez jutunk: az 1922. évi kivándorlás után visszamaradt 170 lélek 1941-re 332-re nőtt, ami egy közel 100 %-os emelkedésnek felel meg 19 év alatt. Tehát nyilvánvaló, hogy ez a hibásan született telepítés is elérte volna Brazília nélkül legalább a csernakeresztúri eredményt.

*

Ha nem restelljük a fáradságot és fellapozzuk Magyarország statisztikai adatait, — megvizsgáljuk 60 békés év (1850-1910), tehát a nemzeti erőgyűjtés, erőgyarapodás, megerősödés, fellendülésre legalkalmasabb, Isten különös, ritka kegyelméből ajándékozott korszakát, az úgynevezett Millenium körül valót, azt látjuk, hogy az ország átlagos évi szaporodása 0,11 és 1,03 % között inog.

A most tárgyalt négy telepítés átlagos évi szaporodása 6,2 % — tehát hatszor jobb, mint az országos eredmények között 60 év alatt a legjobb.

Mit lehet még mondani súlyosabbat, meggyőzőbbet ennél a száraz számadatnál?

*

Mindezekkel szemben halhatunk olyan ellenérvet, — hiszen éppen elég sokat hallottunk — hogy a termelés mennyisége és minősége tekintetében nem nemzetgazdasági okokból meggondolandó a telepítéssel járó földosztás.

Erre könnyen válaszolhatnók azt, hogy a nemzet fennmaradásának ügye megelőzi rangban a nemzet átmeneti gazdasági érdekeit, — ehelyett mást teszünk: állítjuk és készek vagyunk bizonyítani, hogy sok telepesnek több állatja, jobban megrágyázta a földeket, több munkás keze volt, jobban megdolgozta azokat a földeket, amelyeket eladósodott és elkedvetlenedett birtokos elődei ímmel-ámmal kezeltettek.

A csángók által megművelt földek a legjobb erdélyi eredményeket mutatják fel — hasonló feltételezések mellett.

*

A levonható tanulság mindezekből a részletezett összehasonlító adatokból, a négy hunyadmegyei telepítés eredményeiből az, hogy népünk azok legelseje közé számítandó, amelyekről most divat azt a képtelenséget mondani, hogy „fiatal” népek.

Ha megadjuk ennek a népek akár csak a legnehezebb életlehetőségeket is, ha nem zárjuk el mesterségesen bűnös rosszakarattal, bűnös mulasztásokkal az élet legelemibb feltételeitől — győzedelmesen vívja ki még egyenlően harcban is a nemzet fennmaradásának biztonságát.

És ha a játékba a magyarságnak mindenütt ezt a törzsét dobhatnók, — a magyar hírlapírás fejedelme Rákosi Jenő ötven év alatt annyiszor lemosolygott célkitűzése többszörösen beteljesedett valóság lenne a magyar globuson, a magyar élettérben.

(Tolna megyei Levéltár, X./51. Bonyhádi Székely Múzeum, 19.)

Bukovinából eredt kedves székely Atyafiaink!

Bármerre vessük tekintetünket, nem találhatunk Magyarországon olyan népet, amely többet tusakodott volna megmaradásáért, mint Kendtek.

Miért?

Mert szabadság nélkül ezelőtt sem tudták az életet élvezni. Semmit sem utáltak jobban a szolgaságnál, semmi után sem vertek jobban, mint a szabadság után.

Ezért vándoroltak ki apáik 1764-ben Csik- és Háromszék megyékből — vélvén: „Szabadság nélkül se ország, se élet nem öröm nekünk”.

Ezért álltak be Kendtek apái sok százan 1848-ban Kossuth honvédei közé.

Ezért jöttek haza 1941-ben Magyarországra mind egy szálig.

Kendtek áttelepítése körül sok volt a hiba!

A régi reakciós kormány nem vette számba a hazatelepítésnél az akkori helyzetet. Nem volt elég felgondolása! Ha igazán úgy akarták a Kendtek javát, ahogy szájjal hirdették, nem a lángval égő Bácskába, hanem valamelyik grófi birtokon szorítottak volna helyet. Olyanok voltak azok a „nagyurak”, hogy még az ajándékuk is kivette a könnyűt a székely szeméből, mert csak Krisztus Urunk kálváriája vala egykor csak nehezebb, mint a Kendtek útja 1944 októberétől 1945 májusáig.

Égető hideg fagyban, viharban, ködben, havas esőben csicszszopó gyerekekkel, leánykákval, betegekkel eregéltek vármegyéken keresztül, temetve halottaikat sürgönyfák tövébe. Ha meg éjszakai szállást kértek a sváb faluban, — mert utjukba csak ilyenek estek, — a bundos még a vizet es meztagadta Kendtektől, s a kapuját meg bezárta. Ha itt-ott szállásadásra kényszerítették őket, akkor az agyonfáradt székely családoknak, betegeknek az istállóban, csűrben vagy a pajtában adtak helyet. Azt sem engedték meg Kendteknek, hogy a magikval hozott ennivalóikat megmelegíthessék.

Ettől a sok kintól, bujdósástól az első magyar demokratikus kormány szabadította meg Kendteket. Kiküldött egy derék kormánybiztost, aki két hónap alatt összegyűjtötte Tolnába és Baranyába a székelységet. Áldott legyen a neve!

Ókelme ekkor úgy látta, a székely parasztnak a parasztok pártjában a helye. Kendtek nyájas népek, — ahogyan irányítják, úgy vagyon jól.

Mit vártak Kendtek a pártjuktól.

Várták, hogy 15.000 székelynek szovát székely ember hallassa a Nemzetgyűlésben. Ehelyt kaptak valami Czéh Jóska nevezetűt, akinek csak a nevét üsmerik és Kendtek arra való jelöltjét hamissággal elűtték.

Most es csak úgy van! A Kendtek jelöltje esmég elesik, mert az első helyen megint csak Czéh Jóskát irták ki és a székely jelöltre nem futja a szavazatokból. A 15.000 székely szován megint más lesz a képviselő.

Várták a „nagyurak” által bukovinában felejtett 60 millió aranykoronát érő vagyonik beszámítását a juttatott földek értékébe. Ehelyt kaptak két órás prédikációt, ahol mindenről szó esett, csak erről nem. Beszél a prédikáló arról, hogy ő béres

A Nemzeti Parasztpárttól Telepesek! Székelyek!

Egyes pártok a választás előtti néhány napra észrevették a telepeseket, a székelyeket. Egyik ilyen „pártfogónkka” vedlett párt nem átalja, hogy minket „Kedves székely Atyafiaink” megszólítással illessen.

Kérdjétek meg ezektől, hol voltak ők két és fél évvel ezelőtt? De hol voltak ők s mit tettek ők a székelyekért akár csak egy fél évvel ezelőtt is?

Kérdezzétek meg, vajon Bechtler elvtárs, egyik ilyen párt vezetője, még alig egy évvel ezelőtt mért dicsérte a Képviselőházban és másutt a székelyeket dologtalan, lusta, vándor cigányfajtának?

Bechtler elvtárs vagy a minket hasonlóan dicsért Lábodi-Nuszser doktor úr volna nekünk „atyafink”?

Céh József magyar ember, az inkább lehetne atyafiuk, dolgozott is értünk 1945-ben, mint megyei földbirtokrendező tanács tagja. Céh a Parasztpárt képviselője Tolna-Baranya megye régi lakosságának embere.

volt, — vagy mi a fene! — Még es utána béült az autóba, mint egy Jassy-i püspök s úgy integetett vissza, mint egy régi gróf.

Várták Kendtek azt, hogy vezetőiket soraikból választják, ehelyt közéjük küldenek mindenféle ágrólszakadatot, akik se Kendteket nem értik, sem Kendtek őket.

Tudjuk minden másképpen ütött volna ki, ha ezeket előre meg mondta volna valaki. Az biztos!

Kendtek úgy érzik most magikat, mint az erdőben eltévedt. Keresik a kivezető utat. Megállnak a vadkan nyomán es. — Ez lenne tán a helyes? A vadjárások nem kivezető utak! A gyalog ut: — Az igen! De a gyalogut nem verődik egy-két nap alatt, évek kellene, amig kijárják, ha azonban kiverődött, tovább tart, mint az országut. Minden tévedező örül, ha egyszer rátalál...

A magyar politikai életben csak egyetlen ilyen ut van: a Szociáldemokrata Párt 75 éven át kitaposott becsületes utja, mely napkelettől elér napnyugotig. Ezen az uton kellett volna a székelységnek elindulnia. Látják ezt már Kendtek is! Azt is látják, hogy pártjuk más párt oszlopaire kapaszkodik, mint a szulák. Nem csoda, ha mindig többen és többen húzódnak vissza tőle...

A Szociáldemokrata Párttal szemben hangoztatott vádakra ne adjanak Kendtek, mert nem tanít, s nem tesz olyat, ami a Szent Evangéliummal ellenkezne, s ezért a székely parasztnak a Szociáldemokrata Pártban a helye.

Erre a pártra szavazzon, aki gyermekének jobb életet akar!

Ehhez a párthoz álljon az, aki a családját igazán szereti!

Erre szavazzon, aki juttatott földjét, házát tulajdonul megtartani szeretné!

Ide szavazzon, aki békét, jólétet és szabadságot szereti!

A Szociáldemokrata Párt a választások után a legerősebb párt lesz, mert a magyar milliók tömörülnek zászlai alá, a legnagyobb segítséget tudja a székelységnek nyújtani. Kötelességünknek tartjuk mindenkor, hogy a székelység minden jogos kívánságát teljesítsük. Azokról már most valljuk, hogy igazabbak, s jogosabbak, mint bármi más. Sikra szállunk minden székely jogos kívánságáért is. Látni fogja a székelység, hogy nem csak kezdeni tudunk, hanem bevégezni is.

Kendtek se fussanak tovább olyan kocsi után, amelyik nem is kocsi, hanem csak bakszékér, amelyet nem is gazdái tologatnak. A Szociáldemokrata Párt áll egyedül szilárd alapokon, tőle jobbra is, balra is mozog a föld!

Most mi elmondtuk a magunkét, Kendtek pedig gondolkodjanak, melyik a helyes ut. Ha reá találtak, abból ki ne álljanak! Keressék meg falujukban a Szociáldemokrata Párt szervezetét és amikor szavazásra kerül a sor, a 3-as kockába tegyék a keresztet, mert három a magyar igazság!

Isten áldja Kendteket!

Barátság!

Szociáldemokrata Párt

Székely Csoportja.

Es az irás nem békítésre való! Add tovább Atyaúdnak!

Dr. Török Pál kézírata

Kakasd, 1946. márc. 5.

Kedves Gyurkám!

Sajnálom, hogy nem írtad meg és csak izentud ezt a székely önállóság dolgát, talán jobban és száfíze szerint tudtam volna megírni. Összekerestem az erre vonatkozó adatokat, s pár nap múlva, legkésőbb hétfőn küldöm. Sokat locsogni nem tudok, s elődat sem látom tisztán. Majd tetszésed szerinti köntösbe öltöztetheted a szárazon megírt dolgokat.

Az idevaló kántorunk, Sebestyén Ádám áthozta megmutatni a bukovinai népdal gyűjteményét. Ezekből nem érzik semmi régi hagyomány íze. A legtöbb magán viseli az újabb nóták jellegét szerkesztésénél fogva is.

Eszembe jutott egy régi troubadourunk éneke, aminek 400 esztendő patinája van és Kolozsivárt nyomatták ki úgy a kottáját, mint a szövegét 1549-ben. Ebből csináltam ugyanis a Pesten 1931-ben vagy 33-ban előadott szinfóniámnak scherzóját, amit teljes orkeszterre írtam annak idején meg.

Ennek a kottája a Gregorián kotta szerint négy sorból álló kottára volt írva és nyomtatva, amelyen bizonyos jellel jelezték, hogy a sorok, vagy sorközök közül melyik a C hang, s annak is jele volt, hogy hol kell a hangot emelni, vagy leszállítani egy fél hanggal — ez a mostani kottázásban a mi keresztünkkel, vagy b jelzésünkkel akkor is azonos volt, azonban nem mindig tette ki. Ennek az lett a következménye, hogy a kinyomtatott dallamok legnagyobb része a mi fülünknek hamis és érthetetlen a kotta után és bizonyosan az ő füleiknek is. El sem képzelhető, hogy olyan zagyvalékok hegedőseink énekelhettek volna. Egy ujnyi vastag fóliás ablakban, úgy emlékszem, hogy több van 30 éneknel benne.

Elég az hozzá, hogy a múlt század 60-as éveiben (úgy emlékszem), az Akadémia kiadta egy zeneértő tudósának, hogy a dallamokat fejtsé meg. Bizonyosan professzor volt a zenében, mert megfejteni nem tudta ugyan, hanem azokat a hamis énekeket ellátta olyan ügyes kísérettel (zongorára írva), hogy azzal együtt nem volt tűrhetetlen hamis, hanem csak értelmetlen minden ép fülű embernek.

Vettem magamnak azt a fáradságot, hogy azokat a dallamokat helyesen fejtsém meg. Abból indultam ki, hogy a magyarok éneke a szentgalleni szerzetesnek ezelőtt 900 esztendővel annyira megtetszett, hogy azt külön felemlítette krónikájában, tehát énekeink sem lehetnek botfűlűek, csupán kottázni nem tudtak elég jól. A hangokat pontosan megtartottam, azonban ahol a fülem megkíván-

ta, az elhagyott keresztet, vagy béket odarakosgattam, s így igen sok dal valódi dallamát sikerült helyesen megfejteni, közöttük ez is. És hogy megfejtesem helyes, bizonyítja az, hogy ezek a dalok nagyon hasonlítanak a kurucz-világból ránk maradt dalokhoz, úgy szerkesztükben, mint melódiáikban. A mai moll- és dúr-hangnemekhez tényleg nem sok közük van. Ez is a mai B dúrban indul meg és nem abban, hanem D dúrban végzi, vagy mondhatnám azt is, hogy a G moll domináns akkordjában. Az akadémia tudósának megfejtsé szerint annyira hamis, hogy ezt a mi magyarjaink képtelenek lettek volna megtanulni énekelni, nemcsak hallgatni. Akkor ugyanis még a magyar népdalra az énekeseket nem Bartók és Kodály tanították meg arra, hogy mi a magyar nóta. Ők azt sem tanulták meg ezektől, hogy a magyar dal skálája csak öt hangból áll. Így a szerencsétlenek és tudatlan énekesek az öt helyett ebben a dalban éppen 12 különböző hangot használtak fel szabálytalanul. Éppen olyan tudatlanságból, mint a kuruczkor énekesei. Azok is szabálytalanul énekeltek, s az ötös skálát sehogysem akarták ismerni. Azt azonban tudták, hogy mi a magyar dal és egészen bizonyos, hogy nem énekeltek székely dal címmel oláh nótát, mint ahogy Bartók valami Est a székely földön címmel csupa oláh motívumokból írt egy zenei művet.

Ebben a dalban csak egyetlen változtatást csináltam, és pedig a kilencedik taktusban, és pedig a két első hangot egy nagy terccel, a harmadik hangot egy secunddal vettem mélyebbre. Ez nem lényeges változtatás. Ly kedvéért csináltam.

Ly írta hozzá a szöveget, amit nagyon jónak találtam. A tanító betanította, megírom vegyes karra is, hogy amikor idejük lesz, tanulják be. Ez persze sok időbe kerül, mert népeink a kottát nem ismerik. Amiatt a sümmeiket úgy kell megírnom, hogy mindenik sümmeinek saját külön dallama legyen, különben nem tudják megtanulni.

Három hónapja mindjárt, hogy itt vagyok. A lábam még most is dagadt, de legalább nem fáj. Emiatt házi áristomra vagyok szorítva. Nagyon jól érzem magam itt, s dolgozom munkámon, bár a régi energiám még mindig nincs meg. Hanem azért nagyon sokat haladtam. Mikor eljössz, megláthatod.

Ella kezeit csókolom. Szívüből ölel, csókól az

öreg Pali

Utóirat: Tíz esztendő múlva azt hiszik, hogy Bukovinából hozták magukkal ezt az ősi dalt. Nem kellene elárulni, hogy mi tanítottuk meg reá őket itt.

(Tolna megyei Levéltár, X./51.
Bonyhádi Székely Múzeum, 72.)

Cela-er-ség-ben vi-ber-és-é-ki Fe-le-te sz-eg
A- ne fe- ledi s föld-ten Sár-nyú- l-le- gen.

Ván- dor- lá- s- jut sz- tú-ly- re- szül Né- ked- ese- tely- nap.
Ásr- gi- tá- ról eze- tely- le- ten C- riz- sár-nyu- te- len,

Él- nyel- hol- nap a sasa- eze- ség- kér- pé- to- son- tul.
É-ber- hol- jár- s- is, tel- jes- ség- gel Né- vagy- hon- te- len.

É- gen, fel- lon l- le- gen- ség- ker- re- sár-nyu- tud- hull.
Ésa- sely- negy- nyel, sza- sely- s- gel Al- sár-nyu- bol- so- san.

Székely füzetek

Alapító, szerkesztő:
Rudolf László
7140 Bálaszék
Nyéki u. 26.
Telefon: (74) 493-163

Kiadja a
Székely Szövetség
7150 Bonyhád
Bem u. 26.

Telefon: (74) 452-793
Felelős kiadó:
Fábián Gergely
elnök

Készült a
Kerényi Nyomdaipari Kft
nyomdájában
7100 Szekszárd
Epreskert u. 3.
Telefon: (74) 411-122/188
Felelős vezető:
Kerényi Antal
ügyvezető igazgató